

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ С.І. Сидоренко
«_____» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
(ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»

Тема: *ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ РЕД'ЯРДА КІПЛІНГА «КІМ»)*

Виконавець: студентка групи ФЛСК 601 ЯНЧУК ОЛЕКСАНДРА РОМАНІВНА

Керівник: канд. філол. наук, доцент ЛИНТВАР ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Нормоконтролер: _____ (Кондратенко Юлія Вікторівна)

Київ 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра англійської філології і перекладу

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

С.І Сидоренко

« _____ » _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Янчук Олександри Романівни

(прізвище, ім'я, по батькові випускника в родовому відмінку)

1. Тема дипломної роботи Відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі (на матеріалі роману Ред'ярда Кіплінга «Кім»)

затверджена наказом ректора від « _____ » _____ 202__ р. № _____

2. Термін виконання роботи: з _____ по _____

3. Вихідні дані роботи: Книги Р. Кіплінга перекладено низкою світових мов, однак українському масовому читачеві роман «Кім» став доступним рідною мовою лише у 2017 році, коли його переклала Ю. Джугастрянська, і у 2018 році – Є. Тарнавський. Для сучасного перекладознавства наведені переклади роману «Кім», створені практично одночасно, дозволяють вивчати специфіку його відтворення у синхронному аспекті.

4. Зміст роботи: Вступ. Розділ 1. Перекладацька діяльність як осмислення оригінальних сенсів: 1.1. Переклад художнього тексту як творчий процес; 1.2. Адекватність та еквівалентність у процесі художнього перекладу. Розділ 2. Методологія дослідження культурно-маркованої лексики як міжмовної лакуни: перекладацький аспект: 2.1. Культурна маркованість лексичних одиниць у світлі сучасного перекладознавства; 2.2. Типи культурно-маркованих лексичних одиниць як міжмовна лакуна; 2.3. Принципи делакунізації культурно-маркованої лексики. Розділ 3. Способи відтворення культурно-маркованої лексики роману Р. Кіплінга

«Кім» українською мовою: 3.1. Роман Р. Кіплінга «Кім» та історія його українських перекладів; 3.2. Засоби відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» українською мовою: 3.2.1. Переклад власних назв; 3.2.2. Переклад реалій; 3.2.3. Переклад ідіоматичних виразів; 3.2.4. Передача «випадкових» лакун. Висновки. Список використаних джерел. Додатки.

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу:

Kipling R. Kim. URL: <http://pinkmonkey.com/dl/library1/kplng033.pdf>.

Кіплінг Р. Кім / пер. Ю. Джугастрянської. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2017. 256 с.

Кіплінг Р. Кім / пер. Є. Тарнавського. Київ: Знання, 2018. 335 с.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Підготувати та узгодити розширений план-конспект дипломної роботи.	до 10.10	
2	Підготувати чорновий варіант роботи	до 10.11	
3	Урахувати рекомендації наукового керівника, опрацювати та внести результати додаткових досліджень, що проводилися під час переддипломної практики, підготувати чистовий варіант роботи.	до 20.11	
4	Оформити чистовий варіант роботи та подати його науковому керівникові для підготовки відгуку та організації рецензування.	до 30.01	
5	Подати роботу до комісії з попереднього захисту дипломних робіт.	до 07.12	
6	Подати остаточний варіант роботи в оправі, а також повний пакет супровідних документів на випускову кафедру.	за тиждень до початку роботи ЕК	

7. Консультація з окремого(мих) розділу(ів):

Назва розділу	Консультант (посада, ПІБ)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв

8. Дата видачі завдання: « _____ » _____ 2020 р.

Керівник дипломної роботи

(підпис керівника)

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання

(підпис випускника)

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота «Відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі (на матеріалі роману Ред'ярда Кіплінга «Кім»): 108 с., 2 табл., 2 графіки, 153 літературних джерела.

Об'єкт дослідження: культурно-маркована лексика роману Р. Кіплінга «Кім».

Мета роботи: визначити особливості відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі на матеріалі роману Р. Кіплінга «Кім» та його перекладів, виконаних Ю. Джугастрянською та Є. Тарнавським.

Методи дослідження: методи аналізу та синтезу, методи семантичного та етимологічного аналізу, методи перекладацького аналізу застосовано при аналізі способів відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі, методика кількісних підрахунків.

Результати магістерської роботи рекомендується використовувати в перекладацькій практиці, а також при проведенні подальших досліджень у цій галузі студентами та науковцями.

ПЕРЕКЛАД, ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ, ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД, КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНА ЛЕКСИКА, СПОСІБ ПЕРЕКЛАДУ, ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ, РЕД'ЯРД КІПЛІНГ, «КІМ».

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Перекладацька діяльність як осмислення оригінальних сенсів	8
1.1. Переклад художнього тексту як творчий процес	8
1.2. Адекватність та еквівалентність у процесі художнього перекладу	20
Розділ 2. Методологія дослідження культурно-маркованої лексики як міжмовної лакуни: перекладацький аспект.....	28
2.1. Культурна маркованість лексичних одиниць у світлі сучасного перекладознавства	28
2.2. Типи культурно-маркованих лексичних одиниць як міжмовна лакуна	33
2.3. Принципи делакунізації культурно-маркованої лексики.....	45
Розділ 3. Способи відтворення культурно-маркованої лексики роману Р. Кіплінга «Кім» українською мовою	52
3.1. Роман Р. Кіплінга «Кім» та історія його українських перекладів	52
3.2. Засоби відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» українською мовою	58
3.2.1. Переклад власних назв	58
3.2.2. Переклад реалій	65
3.2.3. Переклад ідіоматичних виразів.....	74
3.2.4. Передача «випадкових» лакун	76
Висновки	82
Список використаних джерел	86
Додатки.....	101
Додаток А	102
Додаток Б.....	103

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні все більше стає очевидним, що людство розвивається шляхом розширення взаємозв'язків і взаємозалежності різних країн, народів і культур. Різні за своєю історією, традиціями, мовою та релігіями культури розвиваються, взаємодіють і здійснюють взаємний вплив за допомогою міжкультурної комунікації. Процес наростання взаємозалежності культур має як позитивні, так і негативні сторони. Культурні відмінності позначаються на ставленні до безлічі проблем, зокрема, призводять до сутичок і конфліктів культур. Вельми часто ці конфлікти відбуваються через елементарне взаємне незнання культурних особливостей, як на рівні індивіда чи соціальної групи, так і на рівні окремих держав.

Існування національної мови як форми національної культури значною мірою обумовлене реалізацією лінгвістичною системою найважливішої кумулятивної функції мови – функції відображення, збереження і передачі інформації про об'єктивну дійсність. Актуальна для сучасного мовознавства увага до семантики та культурної маркованості лінгвістичного знака визначає закономірний інтерес вітчизняних і зарубіжних лінгвістів до кумулятивності лексичних одиниць, які є найяскравішим проявом загальних кумулятивних потенцій мови.

З огляду на те, що культурні факти стають усвідомлюваними лише при зіткненні з чужою культурою, переважна більшість сучасних лінгвокультурологічних досліджень проводиться на зіставленні декількох національних лінгвокультур, у тому числі, української та англійської. Культурно-маркованою лексикою прийнято називати лексику з національно-культурним компонентом семантики, вивченням якої свого часу займалися такі дослідники, як Ш. Р. Абдуразакова, Ю. С. Браїлко, О. А. Герасимова, О. В. Давидова, І. Железняк, Т. О. Іванкова, О. О. Іванов, А. П. Критенко, В. ван Лангендонк, О. О. Махоніна, В. С. Поляренко, О. Ю. Тупиця, Дж. Хоссейн, А. В. Шелякіна, М. Г. Яшина.

Перед сучасними науковцями постає завдання дослідження проблем міжкультурної комунікації, в тому числі ролі перекладу в процесі міжкультурного

спілкування, теоретичного осмислення умов і можливостей максимального взаєморозуміння заради зниження гостроти конфліктів, досягнення позитивного ефекту міжкультурного спілкування. Слід особливо підкреслити, що на сьогоднішній день людина повинна будувати своє спілкування з представниками інших культур, виходячи зі знання специфіки цих культур. До одного із засобів міжкультурної комунікації відноситься художній переклад. Саме художній переклад, будучи засобом міжкультурної комунікації, вирішує в першу чергу завдання взаєморозуміння суб'єктів комунікації. Проблем художнього перекладу торкалися у своїх роботах І. С. Акопян, М. Д. Альошина, Л. С. Бархударов, В. П. Белянін, Л. В. Бублейник, Л. Л. Букреєва, Л. Венуті, О. О. Вітульова, І. А. Дейнеко, Т. В. Дробишева, У. Еко, Н. М. Жураківська, С. В. Засєкін, М. Караневич, І. В. Корунець, І. В. Кравчук, М. Лановик, Ю. Найда, В. Г. Ніконова, Д. Підмогильна, І. Ю. Штангурська.

Люди у різних культурах сприймають, відчують і переживають світ по-своєму, тим самим, створюючи своє уявлення і образ про світ. Ми сприймаємо культуру іншої людини крізь призму своєї культури, що і призводить до виникнення нерозуміння, а часом і заперечення чужих реалій життя. Таким чином, вивчення культурно-маркованої лексики допомагає досягти адекватності та еквівалентності при перекладі і, як наслідок, сприяє взаєморозумінню між представниками різних національностей. Відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі поставало об'єктом вивчення в роботах К. Аланена, Т. О. Анохіної, О. В. Бока, С. Влахова, Р. П. Зорівчак, Г. С. Іванової, А. П. Король, М. П. Котеленець, У. Л. Кшенівської, О. Лотоцької, Н. О. Мороз, К. Невинної, Н. М. Чепель.

Творчість будь-якого письменника, стаючи частиною національної та загальнолюдської культури, в певному сенсі перестає бути його «інтелектуальною власністю», і «випадок Кіплінга» в цьому сенсі є особливо показовим. Редьярд Кіплінг належить до числа письменників, ім'я і твори яких залишилися не тільки сторінкою або рядком в історії англійської та світової літератури, але в активній пам'яті багатьох читацьких поколінь. До середини минулого століття у Великобританії не було іншого англійського письменника, за винятком хіба що

Шекспіра, з книг якого така кількість співрозмовників могло б обмінятися в розмові практично точними цитатами, тому творчість письменника завжди викликала зацікавленість не лише читачів, а і науковців. Творчість Р. Кіплінга вивчали А. Є. Габдешева, А. В. Головня, Л. В. Горішна, Л. І. Зотова, Я. В. Кисільова, О. О. Кремінська, О. Г. Мануельян, І. П. Мардинський, Б. М. Проскурін, Д. С. Туляков, О. В. Фоміна, О. І. Хлебнікова.

Книги Р. Кіплінга перекладено низкою світових мов, однак українському масовому читачеві роман «Кім», один із найкращих романів письменника, став доступним рідною мовою лише у 2017 році, коли його переклала Ю. Джугастрянська, і роком пізніше – Є. Тарнавський. Таким чином, український читач не має значного вибору перекладних версій книги письменника, а для сучасного перекладознавства наведені переклади роману «Кім», створені практично одночасно, дозволяють вивчати специфіку його відтворення у синхронному аспекті. Оскільки сучасне перекладознавство не обтяжене обмеженнями цензури та ідеології, вивчення особливостей відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» дозволить краще зрозуміти як ідіостиль письменника, так і особливості розвитку сучасного українського перекладознавства.

Тема дослідження, таким чином, є **актуальною** з огляду на новизну перекладу роману Р. Кіплінга «Кім» та недостатню його вивченість, а також зумовлена явищем інтеграції декількох культур у романі, що робить культурно-марковану лексику особливо яскраво представленою в ньому та ускладнює її переклад її належністю до різних лігвокультур.

Мета дослідження – визначити особливості відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі на матеріалі роману Р. Кіплінга «Кім» та його перекладів, виконаних Ю. Джугастрянською та Є. Тарнавським.

Відповідно до мети, в роботі поставлено такі **завдання**:

- 1) представити переклад художнього тексту як творчий процес;
- 2) дослідити особливості досягнення адекватності та еквівалентності в процесі художнього перекладу;

3) охарактеризувати культурну маркованість лексичних одиниць у світлі сучасного перекладознавства;

4) визначити типи культурно-маркованих лексичних одиниць як міжмовні лакуни;

5) показати принципи делакунізації культурно-маркованої лексики;

6) подати загальну характеристику стилістичних особливостей роману Р. Кіплінга «Кім» та історію перекладу роману українською мовою;

7) проаналізувати засоби відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» українською мовою.

Об'єктом дослідження постає культурно-маркована лексика роману Р. Кіплінга «Кім».

Предмет дослідження – особливості відтворення культурно-маркованої лексики українською мовою на прикладі перекладів Ю. Джугастрянської та Є. Тарнавського.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи залучено такі методи:

1) методи аналізу та синтезу як засобів збору та узагальнення теоретичного матеріалу;

2) методи семантичного та етимологічного аналізу для встановлення значення культурно-маркованих одиниць;

3) методи перекладацького аналізу застосовано при аналізі способів відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі;

4) методика кількісних підрахунків уможливила узагальнення результатів дослідження та виявлення закономірностей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі отримала подальший розвиток ідея про культурно-марковану лексику як про міжмовну лакуну та визначено способи делакунізації художніх текстів. В роботі вперше у вітчизняному перекладознавстві здійснено аналіз способів відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім», що лише нещодавно був перекладений українською мовою. Окрім того, дослідження демонструє порівняльний аналіз одразу двох перекладних версій роману на предмет способів

відтворення культурно-маркованої лексики, що становить початок синхронного дослідження перекладів означеного твору.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що визначення основних класів культурно-маркованою лексики, що постають джерелом лакуарності у романі Р. Кіплінга «Кім», становить певний внесок до лексикології, стилістики, теорії літератури та інших мовознавчих та літературознавчих дисциплін, а визначення способів відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі може слугувати внеском до зіставного мовознавства та перекладознавства. Практичне значення дослідження також полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані в перекладацькій практиці, а також при проведенні подальших досліджень у цій галузі студентами та науковцями.

Апробацію результатів дослідження здійснено на IV Міжнародній науково-практичній конференції “Fundamental and Applied Research in the Modern World” (Бостон, США, 18.11.2020-20.11.2020).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано тези конференції «Відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі (на матеріалі роману Р. Кіплінга “Кім”)». у збірнику матеріалів конференції “Fundamental and Applied Research in the Modern World”.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСМИСЛЕННЯ ОРИГІНАЛЬНИХ СЕНСІВ

1.1. Переклад художнього тексту як творчий процес

Переклад – діяльність, поява якої має соціальні та історичні передумови. Цей вид діяльності став важливим внеском у культурний та науковий розвиток кожної країни; він спрямований на передачу інформації мовами, відмінними від мови, якою написано оригінальний твір. Переклад характеризується:

- 1) часом і простором;
- 2) направленістю і функціональністю;
- 3) способом виконання.

З цієї точки зору переклад є об'єктом дослідження в різних наукових галузях, таких, як мовознавство, література, культура, історія, етнографія, психологія тощо. Кожен наступний важливий переклад надає нові значення розуміння та теорії перекладу (адже формування науки «переклад» – це, власне, історія її самовдосконалення та самовідкриття) та вищезазначених наук, а особливо – розуміння та пізнання усього культурного та естетичного досвіду багатьох народів, що говорять різними мовами [30, с. 8].

Процес письмового перекладу демонструє безліч характерних особливостей та закономірностей. Письмовий переклад – це різновид перекладу. З одного боку, в процесі перекладу оригінальний текст і текст перекладу перебувають власне у процесі перекладу у вигляді фіксованого тексту. Тому перекладач має можливість неодноразово повертатися до оригінального тексту, користуватися різними словниками та звертатися за допомогою до експертів. У той же час, до письмового перекладу пред'являються більш жорсткі вимоги, оскільки він є джерелом письмової інформації і повинен відповідати визнаним стандартам, усім граматичним правилам, стилям та орфографічним нормам мови перекладу. При перекладі можна говорити не тільки про різні мовні системи, а й про різні культури. Оригінальний текст призначений для сприйняття носіями певної мови, тоді як отримувачі

перекладеного тексту – іноземні читачі з іншим мисленням та іншою фоною інформацією [136].

На відміну від музики та живопису, естетична природа яких дає можливість адресатам, що належать до різних національностей, безпосередньо сприймати «твори мистецтва», літературна творчість стикається із великими труднощами в процесі сприйняття іноземними читачами, оскільки сьогодні багатомовність і навіть двомовність ще не є всеохопним явищем. А отже, художній переклад тут має особливе значення, постаючи як різновид мовної творчості, і текст, написаний однією мовою, передається засобами іншої мовної системи. Переклад – це також один з найбільш очевидних проявів взаємодії літератури та культури різних народів. Перекладна література, яка потрапляє до культурного простору кожної країни і утворює складні відношення із оригінальною літературою, значно доповнює літературний процес і розширює його тематику, жанровий зміст та естетичні межі [47, с. 60].

Немає сумнівів, що переклад літературних текстів є найскладнішим видом перекладу. Це – особливо складний та творчий процес, і завдання перекладача – зберегти нерозривну єдність форми та змісту тексту художнього твору [23, с. 239]. Погоджуємося з думкою О. О. Вітульової про те, що важливою вимогою до художнього перекладу є те, що завдання, що стоять перед перекладачем, який працює з літературним твором, є набагато складнішими ніж перед тим, хто має справу з публіцистичними, науковими чи технічними текстами. Зауважимо, що перекладач має брати до уваги специфіку світогляду автора, особливості його стилю, а також знайти належні способи відтворення художньої цілісності при передачі смислу оригіналу у перекладі [13, с. 66]. Сюди належить відтворення основної думки автора і, не менш важливо, відображення художньої інтерпретації цієї думки, тобто вихідного образу. Ось чому семантика і стилістика твору однаково важливі для перекладача [23, с. 239].

Художній переклад – це творчий процес. У цьому процесі перекладач повинен проникнутися всіма тонкощами оригінального змісту та форми та написати новий твір, створюючи його в новій соціальній, національній, культурній та мовній

реальності [78, с. 149]. Художній переклад стає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше [52, с. 187]. Художній переклад прози чи поезії – це мистецтво, творчість. Художній переклад повинен зберігати сюжетну атмосферу та авторський стиль [150].

Художній переклад має подвійну природу: з одного боку, це – продукт міжлітературної комунікації, але водночас він значною мірою визначає і навіть обумовлює її [103, с. 54]. Художній переклад передає думки оригіналу у вигляді правильного літературного українського мовлення і викликає найбільшу кількість суперечок у науковому середовищі. Багато дослідників вважають, що найкращі переклади виконуються не за допомогою адекватної передачі лексичних та семантичних особливостей, а шляхом творчого пошуку відповідників художньої своєрідності тексту-оригіналу. Оскільки результатом художнього перекладу має бути художній твір, то важливим є і вміння писати рідною мовою. Не дарма найкращими перекладачами часто є письменники і поети, навіть, якщо вони і не знають досконало мови оригіналу [144].

Серед перекладачів існують різні думки щодо передачі духу твору. Одні вважають, що відповідність перекладу духу рідної мови є важливою. Інші, навпаки, переконані, що необхідно привчати читача сприймати чужу культуру. У зв'язку з такою поляризацією думок перекладачів, існує думка, що літературний переклад неможливий [62, с. 6]. Мова перекладача, як і мова автора оригінального твору, базується на спостереженнях за мовою власного народу та спостереженнях за мовою художньої творчості в її історичному розвитку [144].

У художньому перекладі, спрямованому на точне «відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови» [42, с. 3], повною мірою використовуються такі лінгвальні функції, як комунікативна та естетична. Зрештою, слово є не лише одиницею інформації, а й «першоелементом» літератури та мистецтва, заснованого на особливій проникливості та знаннях перекладача та наявності відповідних цьому творчих здібностей. «Ідейно-образна структура оригіналу може стати в перекладі мертвою схемою, якщо перекладач не уявляє собі

того суспільного середовища, в якому виник твір, тих причин, які покликали його до життя, і тих обставин, завдяки яким він продовжує жити в інших середовищах і в інші часи» [42, с. 198].

Відштовхуючись від оригінального тексту та дійсності, відтвореної в уяві, перекладач звертається до нового символічного шляху реалізації через своє «вторинне» та «індуктивне» сприйняття, яке реалізується у перекладі [41, с. 55]. За І. В. Корунцем, «якщо об'єктивні передумови [перекладу] визначаються передусім співвідношенням характеру твору та сучасних норм у літературі, що його сприймає, то суб'єктивні виражаються у співвідношенні художнього смаку перекладача та ідейно-художніх особливостей оригіналу» [44, с. 127].

Теорія мовної діяльності – психолінгвістика – відіграє важливу роль у вивченні літературних текстів. Основна ідея культурно-історичної теорії Л. С. Виготського, що використовується і сучасними психолінгвістами – це судження про опосередкований характер людської психіки, що визначається впливом низки знакових систем, серед яких мова займає чільне місце [142].

За твердженням П. Гроффа, психолінгвістика – наука про відношення мови до ментальної поведінки осіб, що її використовують. Тобто, психолінгвістика – наука, що вивчає розумові процеси, які виникають при використанні мови [114, с. 26]. А. Хатзіакі зазначає, що головним об'єктом психолінгвістики як науки є вивчення когнітивних процесів, що лежать в основі розуміння і використання мови, і спосіб, завдяки якому відбувається їх взаємодія з культурним оточенням [115, с. 13].

Особливість психолінгвістичного підходу до тексту полягає в тому, що він переважно розглядається як одиниця спілкування, яка є мовленнєвим продуктом, що визначається вимогами спілкування [8, с. 9]; на відміну від лінгвістики, психолінгвістика через особливості своїх інтересів фокусується на функціональних характеристиках мовлення та особливостях впливу на реципієнта, а не на формальних параметрах твору [31, с. 44].

Як слушно вказує В. А. Кухаренко, незважаючи на всі відмінності, унікальність та неповторність, художній текст як продукт вільної інтерпретації

автором фрагмента реальності є не хаотичним, випадковим, а завжди скерований і підпорядковується дії певних сил [50, с. 7].

Психологічний підхід до тексту повинен, в першу чергу, спиратися на його металінгвістичну природу, яка дозволяє, з одного боку, вивчати твір в контексті, діяльності, яку він обслуговує, з іншого – враховувати зв'язки тексту не тільки з іншими текстами, але і з предметною дійсністю, віддзеркаленням якої він є, а також із суб'єктами, процес взаємодії яких він моделює; психологічний підхід до тексту вимагає розкриття рамок твору, виходу в нетекстову реальність. Тільки це дозволить виявити дійсну сутність тексту, ті характеристики, які визначають його розуміння та інтерпретацію [148].

С. В. Засекін зауважує, що текст слід розглядати як поєднання, наслідок «конфлікту» думки автора, яка є цілісною та недискретною, і мови, яка змушує автора втілювати свою думку в перервні й протяжні в часі мовні синтаксичні структури. На межі їхнього перетину – зіткнення двох кодів – виникає розряд і народження чогось нового [31, с. 46].

Проблеми взаємовідносин між автором та перекладачем уже давно вирішується на основі «презумпції ідентичності». На думку В. Н. Комісарова, «презумпція ідентичності підкріплена [...] тим, що переклад часто друкується під прізвищем автора оригіналу». Тому, з точки зору дослідника, для читачів перекладу перекладений текст може слугувати повноцінним представником оригіналу, і він видається оригіналом [41, с. 43].

З точки зору рецептора приймаючої мови така позиція фактично «вилучає» перекладача з комунікативної схеми, роблячи його «невидимим», зважаючи на те, що «більшість видавців, критиків та читачів вважають перекладений текст [...] прийнятним, коли відсутність будь-яких лінгвістичних або стилістичних особливостей робить його прозорим, створюючи враження, що перекладений текст відбиває особистість автора, або його намір, або головний зміст іншомовного тексту, інакше кажучи враження, що це не текст перекладу, а оригінал» [126, с. 1]. Внаслідок цього вважається, що чим більш невимушено читається переклад,

тим непомітнішим стає його перекладач і, навпаки, помітнішим сам автор першотвору [126, с. 2].

Створення автором художнього тексту та розуміння / інтерпретація такого тексту перекладачем та читачем – це процеси з різними суб'єктами, але одним об'єктом, яким є текст. Ці процеси є різноспрямованими («до об'єкта» та «від об'єкта» відповідно), але, коли такі процеси зустрічаються у тексті, вони створюють онтологічну передумову для об'єктивної інтерпретації [80, с. 243].

Когнітивна інформація в художньому тексті виявляється пригніченою, передаючи лише конотативну додатково-художню інформацію лексичної одиниці. Складна взаємодія між двома типами інформації, словесно-логічною та образно-чуттєвою, відбувається синхронно в голові читача-інтерпретатора. З цього приводу М. Ф. Косилова пише, що в процесі читання «економна гештальтна й аналітична стратегії непомітно для читача змінюють одна одну залежно від характеру одержуваної інформації» [45, с. 114]. Ідеться про подвійність у кодуванні інформації, «діалог» між півкулями головного мозку.

Таким чином, естетична реакція є продуктом інтеграції двох протилежностей – форми і змісту – в ціле. Конотативний ефект естетичної реакції людини відображається на рівні психічної енергії, що вивільняється унаслідок появи «розряду» між протилежно зарядженими інформаційними полюсами.

Результат – відчуття реципієнтом певної якості. Це відчуття іноді може нагадувати вибух, вплив позитивних чи негативних емоцій у формі естетичного переживання. Інтенсивність і живість цього досвіду реципієнта в основному залежить від того, наскільки автор художнього тексту може протиставити форму та зміст [31, с. 47].

Н. А. Стрельникова зазначає, що у художньому тексті присутні кілька комунікативних рамок: зовнішні відправник і одержувач (письменник – читач); внутрішній відправник-оповідач і внутрішній адресат [86].

Роль перекладача, який виступає як зовнішній одержувач-посередник, може бути визначена як роль М-Читача (в термінології У. Еко) [86]. М-читач – це образ ідеального читача, який зможе зрозуміти і правильно проінтерпретувати певний

мовний код, певний літературний стиль і «показчики спеціалізації», що містяться в конкретному авторському творі, який по суті своїй є «відкритим» (тобто доступним і вільним для розуміння та інтерпретацій, здійснюваних читачами). Рисами такого М-читача автоматично наділяється перекладач тексту [104, с. 336–337], проте У. Еко пропонує розгорнуту схему, яка допомагає простежити, як на практиці реалізується комунікативна стратегія автора.

Ця схема ґрунтується на моделі мовного акту Р. Якобсона, однак значною відмінністю є фактори, що впливають на комунікативну стратегію відправника (автора) тексту і одержувача (читача / перекладача) тексту [84, с. 61]. До них відносяться особисті коди і ідеологічні пристрасті відправника та адресата, неоднозначності змісту, випадкові конотації, помилки інтерпретації. Схема У. Еко дозволяє піддати науковому аналізу той очевидний факт, що перекладний літературний твір є інтерпретованим перекладачем повідомленням, яке несе на собі печатку читацького досвіду і компетенції перекладача [104, с. 338].

Як зазначає У. Еко, переклад ґрунтується ніби на перемовинах між автором і перекладачем, оскільки ці перемовини – саме той базовий процес, протягом якого, аби щось одержати, необхідно відмовитися від чогось іншого. Зрештою, сторони – учасники взаємодії – «повинні вийти з цього процесу з відчуттям розумного та взаємного задоволення, пам'ятаючи про золоте правило, згідно з яким володіти всім неможливо» [105, с. 19].

За твердженням А. Хатзіакі, існують індивідуальні відмінності сприйняття тексту читачем. Ці відмінності викликані існуванням людей з різними рівнями компетентності та продуктивності [115, с. 18].

В. П. Белянін у своєму дослідженні виділив три групи реципієнтів. До першої належать читачі, які прагнуть зрозуміти значення кожної наступної частини тексту не лише шляхом встановлення попереднього значення, а й шляхом усвідомлення і зіставлення значення всього тексту. Їхнє розуміння є для автора ключовим.

Читачі другого типу в основному орієнтуються на посинтагменне пізнання концепту, який розгортається у творі. Асоціації в таких читачів переважно характеризуються поєднанням клішованих реакцій з попереднім словом, фразою чи

частиною речення. Текст для цих читачів стане менш зрозумілим та нудним, тому їх розуміння тексту не є адекватним.

Нарешті, розуміння тексту третьою групою читачів базується на їх власній, як правило, переважній участі глибоких особистих переживань щодо змісту, описаного в тексті. Звичайно, це розуміння «по-своєму» призведе до незгоди з авторським «я» та небажання розуміти текст відповідно до задуму автора [4, с. 33].

Тому В. П. Белянін вважає, що коректний переклад творів повинен відтворювати значення оригінального тексту мовою перекладу, зберігаючи при цьому найбільше зміст (інваріант) та емоційні параметри тексту [8, с. 49]. Таким чином, відмінності в різних перекладах висувають питання про критерії адекватності перекладу щодо оригіналу [31, с. 47].

Згідно твердження Н. А. Нурієва, перекладач відтворює семантику вихідного тексту, «потрапляючи в залежність від принципів організації тексту оригіналу, створює новий текст, який повинен відповідати нормам рідної мови – лише так текст зможе естетично впливати на читача».

Проблема досягнення адекватності перекладу художнього тексту зумовлена складною природою цього феномена, що знаходиться в залежності від цілого ряду факторів як інтралінгвістичного, так і екстралінгвістичного характеру, що, безсумнівно, втілюється в специфіці діяльності перекладача, яка і визначається цими факторами [70, с. 17–18].

З іншого боку, для перекладачів літературного твору вирішальне значення має сила та якість ефектів, створюваних текстом у читача мови оригіналу. Ідентичність перекладу оригіналові в принципі неможлива через те, що «перекладач, на відміну від автора, не моделює дійсність, а лише по можливості правильно й повно сприймає соціальну зумовленість твору і наново відтворює її засобами цільової мови» [12, с. 60].

Тому художній переклад обмежується не лише об'єктивними (особливо історичним літературним каноном), але й суб'єктивними факторами (поетика перекладача). Жоден переклад не може претендувати на абсолютну точність, оскільки за своїми об'єктивними даними мовна система тексту перекладу не може

ідеально передавати зміст тексту оригіналу, що неминуче призводить до втрати інформації. Кожен мовний елемент використовує найтонші асоціаційні відношення, які впливають на образне мислення носія мови, і створює специфічний конкретно-чуттєвий образ в його уяві. Природно, що коли твір перекладається іншою мовою, ці відношення значною мірою руйнуються через мовні відмінності. Для того, щоб твір продовжував жити як витвір мистецтва у новому мовному середовищі, перекладач повинен взяти на себе відповідальність стати співавтором і повинен певним чином навіть повторити творчий процес, додаючи до твору нові асоціації, щоб викликати у носія мови перекладу ті самі образи, що викликає текст у носія мови оригіналу [103, с. 54].

С. Шулік розглядає такі вимоги до перекладу художньої літератури, яким має слідувати перекладач:

1) точність: перекладач повинен донести до читача всі думки автора. Важливо не тільки зберегти основні тези, а й зберегти нюанси висловлювання. Враховуючи повноту висловлювання, перекладач не повинен ні додавати власний зміст, ні доповнювати, ні пояснювати автора, бо це також буде спотворенням оригінального тексту;

2) лаконічність: перекладач повинен бути небагатослівним, а думки слід викладати в найкоротшій та зрозумілій формі;

3) ясність: хоча є вимога про те, що мова перекладу має бути стислою і лаконічною, проте не повинно бути неоднозначності у висловленні думок, а також слід уникати непорозумінь – варто уникнути складних і двозначних висловів, що ускладнюють розуміння, а думки повинні висловлюватися простою та зрозумілою мовою;

4) літературність: як зазначалося раніше, переклад повинен повністю відповідати визнаним літературним нормам мови, і кожна фраза повинна звучати точно і природно, а також не повинна містити слідів вихідної синтаксичної структури [150].

Для перекладачів передача стилістики творів може бути найбільшою проблемою. Те, чи буде відображення особистого стилю художника повним,

залежить від адекватності перекладу. Перекладаючи художні твори, насамперед варто визначити характеристики авторського стилю, тобто стилістичні прийоми, якими він послуговується, та ключові стилістичні параметри твору. Крім того, стиль мовлення також залежить від сфери та цілей спілкування, що визначає вибір мовних засобів. Ці інструменти взаємопов'язані, вони утворюють систему, що характеризує кожен стиль. Якщо перекладач не врахує особливості авторського стилю та характеристик тексту, він не буде здатний рівнозначно передати оригінальний твір разом із його змістом та художньою формою [3, с. 12].

Творчий підхід перекладача, який має бути не просто перекладачем, а «інтерпретатором», до своєї справи передбачає «уникнення буквалізму» [11, с. 7], запобігання якому може здійснюватися за допомогою інтуїції, що визначає основний читацький імпульс (і гештальт-стратегію) у процесі інтерпретації літературного тексту. Зрештою це визначає еквівалентність та адекватність передачі тексту при перекладі.

Суть адекватності, за Р. П. Зорівчак, полягає у «розгляді оригіналу як системи, органічної цілісності, а не як суми елементів чи механічного сполучення складників» [32, с. 17].

Отже, перекладачі повинні розуміти внутрішню систему певної мови та структуру тексту цією мовою та створити таку систему тексту, яка може мати подібний вплив на читачів у певному плані – з точки зору семантики, синтаксису, стилю, ритму, фонетики, символіки, емоційного впливу – який створює вихідний текст [31, с. 47].

Жоден переклад неможливий без інтерпретації. Тому, на думку М. О. Новікової, у художньому творі немає слова, яке могло б бути «простим перекладом», тобто перекладом без пояснень, оскільки всі елементи включені в контекст без винятку. Тому при перекладі необхідно читати оригінал як «інтекст» (текст в інших текстах) і вводити найширший контекст: країна, культура. Тому у своїй культурі потрібно шукати такі самі або хоча б функціонально подібні жанри [68, с. 70].

Перекладач обов'язково має зважати на те, що «кожний художній текст є частиною конкретної історико-літературної епохи та перебуває в тому чи іншому відношенні до літературних напрямів свого часу» [76, с. 111]. У випадку нехтування цією умовою індивідуальна своєрідність авторської манери у перекладі набуває форми згладжування, знеособлення на догоду вимогам літературної мови або смакам певного (іншого) літературного напрямку [91, с. 310].

Дослідники також ілюстрували об'єктивну складність перекладу літературних текстів ситуаціями, коли перекладач не знаходив відповідного виразу українською мовою або використовував неправильні слова, що не відповідали значенню слів, використаних автором оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного обсягу інформації та неможливості зберегти та точно відтворити індивідуальний авторський стиль. Перекладач не завжди і скрізь спроможний глибоко проникнути в психологію творчості та відтворити особистісні параметри автора тексту оригіналу [73, с. 193].

За Л. С. Бархударовим, при відтворенні стилістичних особливостей тексту необхідно розгортання двох асоціативних планів: заснованого на прямому значенні та розгортанні образно-переносного значення [6, с. 165]. При цьому, за твердженням О. О. Михайленко, окремі стилістичні одиниці взагалі не можуть бути перекладені, інші стилістичні одиниці вимагають значного перетворення, і лише невелика частина елементів вихідного тексту має усталені еквіваленти при перекладі. Основними прийомами стилістичного перетворення є заміна словникового складу, заміна образу, заміна тропу, вилучення переносного значення, дослівний переклад (з коментарем та без нього) [60, с. 204].

Причини лексичних та граматичних трансформацій при перекладі з англійської мови на українську кореняться в національних особливостях обох мов. Стилістичні прийоми різних мов в основному одні й ті ж, однак їх функціонування в мовленні є різним. Одні і ті ж прийоми мають різний ступінь уживаності, виконують різні функції і мають різну питому вагу в стилістичній системі кожної мови, чим і пояснюється необхідність трансформацій. Стилістичні заміни так само можливі і необхідні, як заміни граматичні та лексичні. При здійсненні лексичних та

граматичних трансформацій перекладач керується принципом передачі лексичного чи граматичного значення слова або форми. При передачі стилістичного значення перекладач повинен керуватися тим же принципом – відтворювати в перекладі той же ефект, тобто викликати в читача аналогічну реакцію, хоча часто йому доводиться досягати цього, вдаючись абсолютно до інших засобів [40, с. 37].

Таким чином, переклад як творча діяльність характеризується часом та простором, направленістю і функціональністю та способом виконання. У процесі письмового перекладу оригінальний текст і текст перекладу перебувають у вигляді фіксованого тексту, тому перекладач має можливість неодноразово повертатися до оригінального тексту, користуватися словниками та звертатися за допомогою до експертів, а отже, до письмового перекладу пред'являються більш жорсткі вимоги. При перекладі художніх творів завданням перекладача є утворення нерозривної єдності форми та змісту художнього тексту, і текст перекладу повинен увібрати всі тонкощі змісту та форми твору, тому перекладач повинен власне написати абсолютно новий твір, який є аналогом оригіналу, поміщеним у нову суспільну, національну, культурну та мовну реальність. Це призводить до того, що процес письмового перекладу – це процес творчого пошуку художньої оригінальності уже створеного оригінального тексту. З точки зору «презумпції ідентичності», художній переклад часто робить перекладача «невидимим», однак варто зауважити, що особистість перекладача відіграє значну роль у процесі перекладу. До того ж, при перекладі повинна враховуватися естетична реакція потенційного читача, що зумовлює необхідність відтворення смислу тексту оригіналу в цільовій мові за максимальної збереженості як змісту тексту, так і його конотативно-емоційних рис. Основними вимогами, що висуваються до художнього перекладу, є точність, лаконічність, ясність та літературність. Особливою проблемою передачі естетичної інформації, закладеної в художньому тексті, постає відтворення стилістичних особливостей першотвору, що вимагає не лише розуміння мовних одиниць, які його утворюють, а й інтерпретації особливостей розгортання образно-переносного значення, що досягається із застосуванням перекладацьких трансформацій як засобу перекладу.

1.2. Адекватність та еквівалентність у процесі художнього перекладу

У процесі перекладу необхідно зрозуміти текст першотвору, знайти відповідні засоби його передачі мовою перекладу та перевірити такі аспекти перекладу: релевантність форми, ступінь семантичного навантаження та прийняття цільовою аудиторією. Першим етапом процесу перекладу є сприйняття тексту, що є складним процесом розумової діяльності, тобто процесом аналізу та синтезу інформації. Це не тільки повне розуміння тексту першотвору, але й сприйняття його образного та емоційного впливу на читача [146].

Декодування ідейно-художнього змісту твору і задуму автора має здійснюватися в комплексі лінгвопоетичного і мовностилістичного підходів до вивчення літературних текстів. Поєднання обох методів дозволяє досліджувати стилістичні особливості лінгвістичних засобів усіх мовних рівнів. Мовні засоби виступають як способи вираження авторської точки зору і формування функції впливу на читача [68, с. 9].

Другий етап полягає у передачі тексту іншою мовою, що також є складним процесом аналізу та синтезу, який відбувається у свідомості перекладача. Після декодування експресивної та семантичної інформації перекладач відтворює та перекодує цю інформацію у вигляді матеріальної одиниці мови перекладу; завершальним етапом цього етапу є процес ідентифікації перекладу [146].

Вторинний текст є метатекст, створений на основі цілеспрямованого переосмислення первинного тексту на полікодовому рівні в процесі комунікації, що виступає в якості повноцінної комунікативної заміни первинного тексту в іншому мовному та культурному середовищі. Вимога комунікативної рівноцінності первинного тексту і його нової текстової форми передбачає перенесення Тексту 1 в нове комунікативне середовище із збереженням смислової і формальної спільності. Однак наявність опосередкованої суб'єктивної ланки, просторово-часових і текстово-стильових чинників значно ускладнює завдання рівноцінного відтворення комунікативного ефекту первинного тексту [68, с. 10].

Первинний і вторинний тексти, на відміну від вторинних неперекладних текстів, повинні характеризуватися насамперед функціональною еквівалентністю

[140]. Встановлення функціонально еквівалентних відносин між первинним і вторинним текстами починається з виявлення змістотворних елементів і їх функцій в оригінальному тексті. Комунікативна успішність функціонування змістотворних одиниць первинного та вторинного текстів визначається їх функціональністю, тобто наявністю аналогічного стилістичного забарвлення. Функціональна еквівалентність існує тоді, коли повністю збігається стилістична маркованість двох одиниць, що зіставляються, встановлена на основі контексту [82, с. 201].

Отже, чим більша кількість одиниць первинного тексту відповідає / не відповідає одиницям вторинного тексту за параметром маркованості / немаркованості, тим більшою / меншою мірою можна говорити про вторинний текст, функціонально еквівалентний первинному, та, як наслідок, про психоемоційну реакцію читачів вторинного тексту, потенційно рівну психоемоційній реакції читачів первинного тексту [68, с. 10].

Традиційною думкою є така, що основною функцією перекладу є інформативна, оскільки теорія художнього перекладу не виходить за межі національного літературного процесу або розуміє його в односторонньому порядку. Але зараз переклад має дві основні функції: інформативну та творчу. Тому художній переклад відтворює особливості зарубіжних художніх текстів через неподільну та діалектичну єдність його змісту та форми і є одним із важливих елементів сприйняття літератури іноземною мовою [138].

Перекладацький аспект художнього тексту передбачає вирішення проблеми вибору успішного перекладацького еквівалента та адекватності перекладеного тексту. Поняття еквівалентності виявляє важливі особливості перекладу і є одним із центральних понять у перекладознавстві. Дослідження рівня еквівалентності дає можливість визначити ступінь близькості до оригіналу. Іноді поняття «еквівалентність» та «адекватність» трактуються як однакові. У. Еко підкреслює, що еквівалентність значення не може бути критерієм правильності перекладу, оскільки поняття не має точного визначення, однак існує думка, що значення в перекладі залишається незмінним [113, с. 9].

Багато вчених пропонували різні визначення цих понять. Деякі з них розуміють їх як синоніми, інші – поняттями, що поглинають одне одного, а треті – такими, що виключають одне одного [101, с. 444].

Наприклад, В. Н. Комісаров вважає, що еквівалентний переклад і адекватний переклад не є ідентичними поняттями, хоча й тісно пов'язані одне з одним. На його думку, еквівалентність – це семантична спільність мовно-мовленнєвих еквівалентних одиниць. Також В. Н. Комісаров вважає, що адекватний переклад має більш широке значення і використовується як синонім «хорошого» перекладу, який може забезпечити необхідну цілісність міжмовної комунікації за певних умов [41, с. 58].

Узагалі, адекватність належить до теоретичної моделі “scopos”, запропонованої К. Райс та Г. Вермейером. З огляду на мету повідомлення, цей термін використовується для позначення взаємозв'язку між оригінальним текстом і текстом перекладу і копіюється в процесі перекладу [132, с. 145].

О. Д. Швейцер дотримується традиції, згідно з якою еквівалентність є абсолютним стандартом, і визначає адекватність через реакцію перекладача на комунікативну ситуацію, оскільки адекватність базується на таких припущеннях: рішення перекладача, як правило, компромісне, переклад вимагає жертв, і в процесі відтворення тексту перекладач часто змушений вдаватися до певних втрат, щоб передати основні, ключові аспекти вихідного тексту [99, с. 96]. Виходячи з цього, навіть якщо переклад не еквівалентний вихідному тексту лише в одному функціональному вимірі, переклад може досі бути адекватним, але будь-яке відхилення від еквівалентності повинно визначатися об'єктивною необхідністю, а не власною волею перекладача [125, с. 5]. Повна еквівалентність означає вичерпну передачу інваріантності комунікативної функції, тобто це приблизно найбільше наближення між перекладеним текстом та оригінальним текстом. Вимога адекватності має оптимальний характер: переклад повинен оптимально відповідати певним комунікативним цілям [101, с. 445].

Сам по собі авторський чи перекладацький дискурс без читацького сприйняття неможливий. Тому для повного відтворення твору літературного мистецтва в цілому

перекладач повинен принаймні порівняти можливі естетичні реакції оригінального читача та цільового читача в його уяві та докласти всіх зусиль, щоб ці реакції були приблизно однаковими [98].

Відомий теоретик перекладу Ю. Найда розрізняє два типи еквівалентності: формальну еквівалентність та динамічну еквівалентність. Формальна еквівалентність має на меті якомога більше відповідати елементам мови оригіналу, тоді як динамічна еквівалентність має на меті зробити вирази абсолютно природними [122, с. 119]. Однак, якщо змістом жертвують заради стилю, можна відтворити необхідне враження, але саме повідомлення не передається. Відповідність значення все ж важливіша за стилістику [63, с. 126]. Іронія, сатира, примхлива манера та інші елементи повинні бути точно відображені у перекладі. Переклад за принципом динамічної еквівалентності покликаний повністю відповідати реєстру висловлювання та забезпечити реципієнта способом поведінки, відповідним до його рідної культури [122, с. 119].

Дуже важливо зберегти стиль і колорит оригіналу, оскільки їх втрата створить у читача неправильне враження. Але в той же час перекладачі не повинні замінювати колорит твору власними домислами. Якщо мова перекладу не містить певних культурних характеристик, слід додати пояснення.

Інша перекладознавець, Дж. Боаз-Біє, підкреслює, що розуміння стилю дуже важливе для художнього перекладу, оскільки дозволяє правильно передати стилістичний ефект одного тексту в іншому. Адже стилістика може підкреслити незвичність конкретного виразу. Дослідники вважають, що знання стилістики розширить свідомість перекладачів та допоможе зробити правильний вибір при перекладі текстів [151]. К. ДіМарко акцентує увагу на тому, що іноді доводиться змінювати стиль перекладу, щоб мова у перекладі звучала більш природно [152]. Таким чином, природне звучання перекладу також відіграє важливу роль. Іноді, щоб уникнути надмірної стилізації, перекладачі можуть змінити тональність виразу.

Таким чином, як зазначає В. Г. Ніконова, перекладач повинен відповісти на питання: яким же повинен бути переклад – якомога точнішим або природнішим? Чому перекладач повинен бути більш вірним – «букві» або «духу» оригіналу?

Загальноприйнятих критеріїв ступеня вірності або вільності перекладу не існує і до цього дня. Історія художнього перекладу малює нам картину боротьби двох напрямків, двох поглядів на переклад. З одного боку – буквалістський переклад, коли перекладач виступає як неупереджений ремісник, сумлінно копіює оригінал. З іншого боку – вільний переклад, який відтворює «дух» оригіналу за допомогою «букви» перекладу [67, с. 162].

Оскільки всі функції оригінального тексту неможливо передати, необхідно лише переконатися, що одержувач перекладу має відносно однакову реакцію на нього [98, с. 153]. Водночас перекладачі стикаються і з іншими проблемами: опозиція автора і перекладача, соціальні та культурні відмінності, світогляд тощо. Кожен відомий майстер художнього перекладу, «добираючись до неперекладного» (за словами самого Й. Гете) намагався вирішити протиріччя між оригіналом і перекладом по-своєму [2, с. 195]. Й. В. Гете також зазначив, що, з одного боку, перекладачі можуть «переселити» своїх читачів до країни / регіону, де знаходиться автор тексту оригіналу, і якомога ближче до версії його перекладу; з іншого боку, він може спробувати «переселити» автора. У цьому випадку для його країни / регіону переклад буде віддалений від оригіналу (*цит. за* [98, с. 151]).

Прихильники першого напрямку прагнули бути строгими при виборі стилів та засобів і наполягали на академічності та традиційності. Інші вважали, що право вибору еквівалентів перекладу – це право скористатися багатством місцевої мови та впровадити інновації у переклад. Така яскравість перекладу може привернути увагу та залучити нових читачів [2, с. 195].

Д. Підмогильна вважає, що при перекладі будь-якого зарубіжного твору слід звертати увагу на «дослідження особливостей мови, стилю, художніх засобів та творчих методів, якими користується автор оригіналу, що, в свою чергу, відіграють важливу роль у розумінні та правильній інтерпретації авторського стилю» [73, с. 188]. Отже, перекладач повинен не лише зберегти та транслювати стильові та мовні характеристики авторського тексту, а спочатку зрозуміти внутрішні хвилювання автора та знайти засоби для розкриття цих внутрішніх протиріч. Тому його завдання полягає у розкритті ідейної сутності твору. Якщо

цього не досягти, тоді ідеологічна структура оригінального твору стане «мертвою». Це багато в чому залежить від творчої компетентності перекладача.

На думку науковця, усі ці завдання дуже ускладнюють переклад, оскільки перекладачі не завжди здатні побачити та розкрити глибину внутрішніх емоцій та думок у, здавалося б, дрібницях, художніх образах чи ситуаціях, а внутрішні почуття та думки – це присутність автора оригінального твору в персонажах, внутрішньому світі чи навколишній дійсності [73, с. 189–190].

Художній образ вихідного тексту, що досягається різними перекладачами, може трактуватися по-різному, що призводить до різного характеру впливу на читача [27, с. 5]. Причина в тому, що важко відтворити комунікативний прагматичний зміст зображення, що розуміється як «відображена у свідомості адресата сукупність суттєвих ознак художнього образу, виражених у тексті мовними засобами, які реалізують комунікативно-прагматичні установки автора на створення певного комунікативно-прагматичного ефекту» [27, с. 7]. Тому, наче спілкуючись із автором художнього твору, перекладач повинен враховувати стиль автора, явні та неявні наміри автора тексту оригіналу, прагматичні пресупозиції та його ставлення до змісту.

Враховуючи, що функція художнього твору – це, серед іншого, естетичний вплив, погоджуємось із думкою В. Л. Лисенко про естетичну зумовленість прагматичності [145, с. 1223]. Оскільки тексти з естетичною спрямованістю встановлюють тонкі взаємозв'язки між різними рівнями висловлювання та змісту, перекладачі повинні ідентифікувати ці рівні, передавати їх у перекладі та мати змогу змусити їх вступати в однакові стосунки з оригінальним текстом [105, с. 65]. Однією з труднощів художнього перекладу є те, що логічне пояснення та розкриття значення слова тут не може бути прийнятним, оскільки воно втрачає як повне значення слова, так і безпосередній вплив на читача тексту перекладу [24, с. 48]. Примітки доцільно використовувати лише тоді, коли при перекладі є абсолютні втрати [105, с. 110].

Вважаємо слушною думку М. Караневич щодо того, що доречно використовувати перекладацькі трансформації у процесі відтворення творів

літературного мистецтва, тоді як прагматичні трансформації є неприйнятними з огляду на те, що перекладені літературні твори є надбанням світової культури, тому перекладач повинен залишатися прагматично нейтральним, а внесені ним зміни повинні бути викликані лише необхідністю досягнення прагматичної еквівалентності між оригінальним текстом і текстом перекладу [37, с. 86].

Серед об'єктивних труднощів перекладу дослідники також відносять ситуації, коли перекладач не може знайти відповідні засоби виразності українською мовою або вживає неправильні слова, що не відповідають значенню слів, використаних автором тексту оригіналу. Це неминуче призводить до втрати певної інформації та неможливості зберегти та точно передати індивідуальний стиль автора. Перекладач не завжди може глибоко проникнути в психологію творчості і відтворити особистісні характеристики автора тексту оригіналу [73, с. 193]. Однак деякі стилістичні одиниці взагалі не можуть бути перекладені, інші ж вимагають значного перетворення, і лише невелика частина елементів тексту оригіналу отримує стандартний перекладний відповідник. Основними способами стилістичного перетворення є заміна словникового складу, заміна образу, заміна тропу, вилучення переносного значення, дослівний переклад (з коментарем та без нього) [60, с. 204].

Надзвичайно важливо розрізняти оригінальне та тривіальне в тексті перекладу, щоб уникнути сплющення, з одного боку, та, з іншого, зміни акценту та зберегти необхідні компоненти стилістично рівноцінного перекладу. Завжди існує небезпека спростити та втратити стилістику оригіналу або, навпаки, додати йому зайвих барв [40, с. 38].

Таким чином, відтворення художніх текстів у перекладі – це творчий процес, що включає кілька етапів: декодування ідей та художнього змісту твору, а також відтворення тексту іншою мовою для використання в іншій мові та культурі, коли текст оригіналу повністю замінюється текстом перекладу для певної культури. Перекладацький аспект художнього тексту передбачає вирішення проблеми вибору перекладацького еквівалента та досягнення адекватності перекладеного тексту. У цьому випадку адекватність перекладу слід розуміти як ситуацію, коли текст перекладу відповідає певним комунікаційним цілям, у свою чергу, еквівалентність –

це абсолютний критерій, який визначає доцільність крізь призму реакції перекладача на комунікативну ситуацію та передбачає детальну передачу інваріанта, що передбачає максимальне зближення тексту перекладу з оригіналом. Видяліється два типи еквівалентності: формальна еквівалентність та динамічна еквівалентність. Формальна еквівалентність має на меті максимально передати різні елементи мови оригіналу, тоді як динамічна еквівалентність має на меті зробити висловлювання досить природними. Однак деякі стилістичні одиниці взагалі не можуть бути перекладені, а інші вимагають значного перетворення, і лише невелика частина елементів стилю вихідного тексту має стандартний перекладацький еквівалент.

Підсумовуючи, приходимо до висновків, що при перекладі художнього твору завдання перекладача – зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту, і перекладач мусить перейнятися всіма тонкощами змісту і форми першотвору та написати зовсім новий твір, певний аналог оригіналу, створений у новій суспільній, національній, культурній та мовній реальності, що призводить до того, що процес письмового перекладу – це процес творчого пошуку відповідників художньої своєрідності тексту-оригіналу. Не лише особистість перекладача відіграє значну роль у процесі перекладу, а й естетична реакція потенційного читача. Основними вимогами, що висуваються до художнього перекладу, є точність, лаконічність, ясність та літературність. Відтворення естетичної інформації, закладеної в першотворі, вимагає не лише розуміння мовних одиниць, які його утворюють, а й інтерпретації особливостей розгортання образно-переносного значення.

Перекладознавчий аспект художнього тексту передбачає вирішення завдання добору вдалого еквівалента для перекладу та адекватності тексту перекладу. У той час, як адекватність перекладу – це відповідність тексту перекладу визначеним комунікативним цілям і задачам, еквівалентність є абсолютним критерієм, що визначає адекватність крізь призму реакції перекладача на комунікативну ситуацію. Необхідність збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити в читача хибне враження.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК МІЖМОВНОЇ ЛАКУНИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

2.1. Культурна маркованість лексичних одиниць у світлі сучасного перекладознавства

Оскільки відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі вимагає не просто механічної її передачі засобами української мови, а і її глибокого розуміння та інтерпретації перекладачем, дослідження особливостей передачі культурно-маркованої лексики при перекладі вимагає, у першу чергу, розуміння її сутності та особливостей її використання в художньому тексті.

Взаємозв'язок мови й культури є актуальним напрямком дослідження в сучасній лінгвістиці. Самобутність мови проявляється в тому, що кожен народ членує і називає дійсність по-різному. Людина, узагальнюючи явища і виділяючи релевантні ознаки, дає назви тих чи інших відрізків дійсності. Однак номінативна функція використовується вибірково, тобто називається тільки те, що є функціонально важливим для даного етносу чи соціуму; крім того, в основу номінації в різних мовах не завжди вибираються однакові ознаки. Це означає, що існують відрізки дійсності і предмети, не названі в певній мові, оскільки є несуттєвими або латентними [65, с. 305].

Культура (лат. *cultura* – вирощування, обробіток, удосконалювання, розвиток, виховання, від лат. *cultus* – шанування, поклоніння і *culturare* – оброблений людською працею, доглянутий, виплеканий, від лат. *colo, colere* – щось вирощувати, доглядати, плекати, доводити до досконалості [85, с. 64]) є предметом пізнання з моменту виникнення філософії.

Культуру можна розглядати як природу, яку перетворила людина, прагнучи здолати свою біологічність. Через культуру людина намагається самовиразитися, самоствердитися, власне, як людина. Культура не може існувати без людини (і через те, що вона є її творцем, і через те, що без догляду, наприклад, матеріальні цінності занепадають) [16, с. 399]. У західній філософській традиції культура розуміється як

«комплекс, який включає в себе знання, віру, мистецтво, мораль, закон, звичай та інші можливості і звички, надбані людиною як членом суспільства» [153, с. 2]; «комплекс поглядів, цінностей, переконань і поведінки, поділюваних групою людей, але різних для кожної людини, що передається від одного покоління до іншого» [120, с. 16].

В. Л. Петрушенко виділяє наступні сутнісні ознаки культури:

1) культура – світ артефактів; це способи, технології, методи творення культурних явищ (як культуротворча діяльність);

2) культура охоплює, разом із тим, і технологічний аспект;

3) сукупність матеріальних та духовних цінностей;

4) наслідки людської діяльності, які можуть бути оцінені як вияв максимальної досконалості для певного історичного часу та можливостей;

5) способи збереження, використання та розподілу культурних цінностей;

6) існування культури неможливе без спілкування, взаємного обміну, поза взаємовпливами, діалогом культур;

7) культура – певна людська поведінка, правила, способи, норми її впорядкування [72, с. 476].

Вивчення культури як системи на сьогодні дало ряд результатів, що виявляють певні тенденції в дослідженні цілісності культурних явищ. Застосовуючи положення загальної теорії систем до системи культури, дослідники стверджують, що культура має всі ознаки, властивості й характеристики складної динамічної гомеостатичної системи.

Сьогодні в науці про культуру спостерігається тенденція до екстраполяції властивостей біологічних систем на властивості позабіологічної системи культури. Культура визначається своєрідним позабіологічним аналогом біологічного генетичного коду [88, с. 136]. Як вказує П. А. Сорокін, «культурна система має свою логіку функціонування і свою власну долю, яка є результатом не тільки і не стільки зовнішніх умов, але її власної природи» [83, с. 38].

Оскільки до сфери культури належать результати людської діяльності (певні матеріальні цінності, надзвичайно різноманітні за своєю матеріальною формою) і

способи, засоби, методи самої людської діяльності, які також дуже різноманітні і мають не тільки матеріальну, а й духовну форму, то розрізняють культуру матеріальну і культуру духовну:

1) під матеріальною культурою розуміють сукупність будь-яких матеріальних цінностей, коли-небудь створених людством протягом своєї історії і збережених понині: знаряддя і засоби виробництва, техніку, технологію, культуру праці та виробництва, матеріальну сторону побуту, матеріальну сторону навколишнього середовища;

2) до духовної культури відноситься сфера виробництва, розподілу та споживання найрізноманітніших духовних цінностей – всі результати духовної діяльності людства, науку, філософію, мистецтво, мораль, політику, право, освіта, релігію, сферу керівництва суспільством та управління ним, а також відповідні установи, організації (наукові інститути, вузи, школи, театри, музеї, бібліотеки, концертні зали та ін.), які в сукупності забезпечують функціонування духовної культури [22, с. 400–401].

Наукові дослідження макролінгвістичної проблематики мова – культура – суспільство започатковані на початку XIX століття у працях засновника філософії мови та теоретичної лінгвістики В. фон Гумбольдта [18, с. 203]. Він вважав, що мова являє собою «проміжний світ» між народом та оточуючим його об'єктивним світом, який визначає світогляд [74, с. 8].

О. Потебня закликав до вивчення мови в контексті історії народу, звернення до фольклору та художніх цінностей, що є надбанням національної культури, він постійно звертався до понять «народ» і «народність», надавав своїм дослідженням культурно-історичного характеру. Вчений був переконаний, що вивчення спрямувань народної думки, зумовлених мовою, є найвищим завданням мовознавства [77, с. 187].

Загальними для мови і культури вважають низку функцій, які відносять до трьох основних груп. Перша група включає функції, пов'язані з фіксацією і обміном інформацією між мовленнєвими спільнотами і індивідуумами, а саме:

- 1) когнітивну (гносеологічну);
- 2) інформаційну;
- 3) семіотичну;
- 4) комунікативну функції.

До другої групи відносять:

- 1) аксіологічну;
- 2) регулятивну (нормативну);
- 3) експресивно-емоційну.

Основою для виділення цих функцій є виконання культурою і мовою правил регулювання поведінки людей і відповідної оцінки такої поведінки з урахуванням певних норм і стандартів.

Функція розмежування і інтеграції та функція переходу від соціалізації до індивідуалізації і навпаки співвідносяться з соціальним та індивідуальним аспектами в мові і культурі [149, с. 2].

Етнолінгвістичний підхід, теоретичні засади якого базуються на ідеях про мову як інтерактивну систему, пов'язану з культурно детермінованою свідомістю, і плідно розробляються у лінгвістиці, орієнтується на вивчення мови як «суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, [...] самоорганізованої системи мовних одиниць, образно кажучи, національний мовний організм, що розвивається, взаємодію чи з різними сторонами життя етноспільноти» [53, с. 23].

Сучасні уявлення про мовну картину світу мають на увазі поняття, що природна мова відображає спосіб сприймання та організації (концептуалізації) сприймань та організації різноманітних об'єктів світу. Система значень, які є в мові, представляє єдину систему поглядів (колективна філософія), яку засвоює носій мови у процесі оволодіння нею [74, с. 8].

Зв'язок між мовою та культурою не може бути одностороннім, він є обов'язково двостороннім, адже мова формує уявлення суспільства про культуру, зберігає інформацію про культурні явища та спадок. Культура, в свою чергу, визначає характер розвитку мови [74, с. 8]. Певні мови є історично пов'язаними з певними культурами; саме мови надають ключ до пов'язаних з ними культур,

особливо, до їх літератури; мови самі по собі не можуть бути повністю зрозумілими без контексту культур, у яких вони виникли і розвивалися [119, с. 234].

Своєрідність народної картини світу, що конструюється, визначається тим, що у ній втілюється індивідуальний, груповий і національний (етнічний) вербальний і невербальний досвід. Національна особливість мовної картини світу є не результатом історичного розвитку, а властивістю мови. Картина світу лежить в основі індивідуальної та суспільної свідомості, мова виконує вимоги пізнавального процесу. В концептуальній картині світу взаємодіють загальнолюдське, національне та особистісне [18, с. 208].

Мова зберігає культурні цінності в лексиці, граматичній системі, фразеології, у прислів'ях, приказках, фольклорі, художній та науковій літературі, у письмовій та усній формах мовлення. Мова не просто слугує засобом найменування того, що існує в культурі, не лише відбиває та формує її, але й сама розвивається в культурі [137]. Мова розглядається як складовий елемент культури, що містить структури соціальних взаємин [18, с. 208].

Таким чином, поняття культури є багатоаспектним. З огляду на мету нашого дослідження, культуру розуміємо як «другу природу» людини, комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань. У сучасній науці культура розглядається як складна динамічна гомеостатична система, яка має такі ж закономірності розвитку, що й інші природні системи. Найбільш загальною класифікацією культури є її розподіл на матеріальну (сукупність творених людством матеріальних цінностей) та духовну (наука, філософія, мистецтво, мораль, політика, право, освіта, релігія та ін.). Мова дуже тісно пов'язана з культурою, вона являє собою «проміжний світ» між народом та оточуючим його об'єктивним світом, який визначає світогляд, а тому мова повинна вивчатися в контексті історії народу, його фольклору та художніх цінностей. Система значень, які є в мові, представляє єдину систему поглядів, яку засвоює носій мови у процесі оволодіння нею, а взаємозв'язок мови та культури особливо

відчувається в лексиці, граматиці, фразеології та концептуалізації картини світу народу.

2.2. Типи культурно-маркованих лексичних одиниць як міжмовна лакуна

Культурно-марковані одиниці, що використовуються в художньому тексті, можуть належати до різних груп відповідно до об'єктів та явищ, які вони іменують, тобто, з урахуванням їх структурно-семантичних параметрів та функцій у тексті. Тому наведена частина дослідження присвячена аналізу типології одиниць культурно-маркованої лексики, що дозволяє в подальшому ідентифікувати та інтерпретувати культурно-марковані лексичні одиниці у тексті, що аналізується.

Необхідно вивчати елементи культури народу, які відбиваються в мові, оскільки саме вона зберігає колективний досвід у мовних одиницях – словах, фразеологізмах, афоризмах. Культурно (національно) маркована лексика становить значну частину лексичного та фразеологічного рівнів мови (зокрема англійської), а отже є вагомим когнітивним компонентом міжкультурної комунікації, без урахування якого акт спілкування часто є неможливим [102, с. 65].

Існує безліч праць та думок з приводу визначення, класифікації та способу перекладу культурно-маркованої лексики, які до сьогодні не є чітко систематизованими та уніфікованими. Однак, існує досить загальне позначення, яке відображає головну суть національно-маркованих слів, отже, культурно-маркована лексика – це мовні одиниці, які відображають національну і культурну специфіку життя, світобачення певного етносу, національної лінгвокультурної спільноти [21, с. 15]. Національно-культурна лексика дозволяє «стисло, образно, яскраво висловити якесь значення, погляд, причому не прямо, а з посиланням на загальне культурне знання, що є властиве даному народові» [96, с. 5].

Спеціальні слова, що належать до національного лексикону та не мають повних аналогів на інших мовах, називаються «реаліями» (“realia”) [15; 133; 117], «культурними посиланнями» (“cultural references”) [121], «культурно-специфічними лексичними одиницями» (“culture-specific vocabulary”) [124] тощо. Так М. Г. Яшина виділяє:

1) реалії (лексеми, що називають предмети й явища однієї культури, які не існують в інших культурах);

2) фонову лексику (слова, денотати яких існують в інших культурах, але культурний фон яких співпадає не повністю) [108].

Н. П. Ясиненко пропонує таку класифікацію культурно маркованої лексики:

- 1) безеквівалентна лексика;
- 2) фонові лексика (знання);
- 3) лакуни;
- 4) прецедентні тексти (ім'я, явище);
- 5) реалії;
- 6) конотативна лексика [107].

Т. О. Іванкова розглядає лакуни й реалії у складі безеквівалентної лексики і виділяє такі групи:

- 1) безеквівалентна лексика;
- 2) фонові лексика;
- 3) прецедентні тексти;
- 4) конотативна лексика;
- 5) тропи [34].

Т. Ю. Тупиця наголошує на таких складових:

- 1) власні назви;
- 2) слова-реалії (слова, які означають предмети, властиві лише культурі певного народу);
- 3) слова символи [90].

Т. Г. Добросклонська називає такі рівні:

- 1) денотативний (пов'язаний з використанням безеквівалентних одиниць);
- 2) конотативний (пов'язаний з використанням лексичних одиниць з додатковими, супутніми значеннями);
- 3) асоціативний (фонові лексика й прецедентні тексти);
- 4) метафоричний (метафори й порівняння тощо з національно-культурним компонентом, як от тропи) [26].

Не заперечуючи впливу екстралінгвістичних чинників на нерозуміння і всякого роду розбіжності, які проявляються в спілкуванні представників різних культур, вслід за А. О. Махоніною, звужуємо сферу дослідження і звертаємо увагу на лексичні лакуни, оскільки у першу чергу саме лексеми є тими матеріальними сигналами, які відображають ментальні і психічні процеси і які найбільш наочно демонструють національно-специфічні особливості мислення [58, с. 7]

Міжмовна лексична лакуна в роботі визначається як певний сенс, який не має в досліджуваній мові однослівного найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на тлі наявності подібних найменувань в мові, з якою мова порівнюється [58, с. 7]. Подібні явища, коли лексичні одиниці однієї мови не знаходять словникового еквівалента в іншій, досить поширені, проте досі вивчені недостатньо.

Варто також зазначити, що сьогодні дискусійну проблему представляє собою питання про співвідношення понять «міжмовна лакуна» і «безеквівалентна лексика». Поділяючи думку З. Д. Попової та І. А. Стерніна, вважаємо, що «безеквівалентні одиниці і лакуни завжди виявляються “в парах”: якщо в одній мові є лакуна, то в мові, з якою вона зіставляється, – безеквівалентна лексика» [75, с. 21]. Тому до основних класів міжмовних лексичних лакун відносимо власні назви, реалії та так звані «випадкові лакуни». Розглянемо ці класи більш докладно (див. Додаток А).

Власна назва, онім – це термін, який має латинське походження (*nomina propria*). Власні назви визначають однотипні предмети або явища [57, с. 46]. Як зазначено у Великому енциклопедичному словнику під редакцією В. Н. Ярцевої, цей термін використовується для «виокремлення іменованого ним об'єкта серед низки подібних, щоб ідентифікувати даний об'єкт» [134, с. 145], це – «слово або словосполучення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкта серед інших об'єктів, його індивідуалізації та ідентифікації» [131, с. 95], це – «вербалізований знак упізнавання» [36, с. 6], «слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість, єдину в своєму роді» [118]. Оніми є особливою частиною

лексики, що є не лише комплексом лінгвістичних даних, але й відображають процеси на екстралінгвістичному рівні [106, с. 6].

О. В. Суперанська вказує, що у системі власних назв відображається культура в усіх її виявах, в широкому і вузькому розумінні цього слова, але відображається по-різному [87, с. 129]. Як зазначає О. Л. Паламарчук, «кожна культура породжує певні типи власних назв, і в кожній назві відображаються часточки цієї культури. Власні назви жваво реагують на різноманітні зміни не тільки в духовній, а й у матеріальній культурі. [...] Незважаючи на те, що ономастика вже оформилася як самостійна лінгвістична дисципліна, вона є інтердисциплінарною наукою та потребує знань про різні сфери діяльності людини» [71, с. 265].

За своєю інформативною сутністю оніми відрізняються від апелятивів тим, що в основі їх інформації лежить не понятійний зв'язок, тобто зв'язок лексичної одиниці з поняттям, а денотативний, тобто зв'язок лексичної одиниці з позначуваним нею денотатом, оскільки зв'язок апелятива з денотатом опосередковується через поняття.

Онім, навпаки, виражає поняття лише при встановленні безпосереднього зв'язку з конкретним денотатом. Унаслідок цього інформативність оніму не відзначається такою цілісністю і єдністю, як інформативність апелятива, а розпадається на ряд семантично автономних частин: мовленнєву, мовну й енциклопедичну інформації [9, с. 11].

За допомогою мовленнєвої частини інформації оніма здійснюється його зв'язок з позначуваним об'єктом. Енциклопедична інформація містить у собі комплекс даних про позначуваний об'єкт від мінімальних до максимальних. Мовна інформація оніма – найнедоступніша його частина [87, с. 55]. Проте вона відіграє найважливішу роль у процесі досягнення адекватного функціонування оніма в дискурсі [25, с. 240].

Велика кількість науковців указує на «семантичну спустошеність» онімів у мові, оскільки останні, на їхній погляд, позбавлені зв'язку з поняттям. У мовленні власні назви наповнюються змістом, але й тут їхня понятійність є дещо інакшою, ніж в апелятивів. Перші співвіднесені з поняттям у такій послідовності: звуковий

комплекс – денотат – поняття, другі – так: звуковий комплекс – поняття – денотат [10, с. 111].

Однак більшість дослідників визнають наявність семантики в онімі [29, с. 14]. Західні учені зазначають, що «те, що не назване, залишається непоміченим, а непомічене не існує для когнітивних та комунікативних цілей» [111, с. 265], а А. П. Критенко, поділяв оніми «на дві різко розмежовані групи: назви з багатою, або повною, семантикою і назви з бідною семантикою» [49, с. 18].

Характеризуючи власні назви як об'єкт перекладу, говорять звичайно, що вони, як правило, перекладу не підлягають. Під цим мається на увазі, що для розуміння власної назви досить вказівки на те, що перед нами – ім'я або назва (а цю функцію виконує в письмовому тексті велика літера). Звідси випливає, що збереження (або передачі з мінімальними змінами) звукової оболонки власної назви буває досить для розуміння й тексту перекладу [66, с. 127]. Тому часто вважається, що власні назви «перекладаються» як би самі собою, автоматично, суто формально. Але досить часто виникають численні помилки, різне читання, неточності в перекладі текстів та використання іншомовних імен та назв. Іншого разу, «точність» передачі призводить до виникнення немилозвучних або безглузвих імен та назв [59, с. 28].

В традиційному перекладознавстві описані перекладацькі тактики і прийоми, які застосовуються при перекладі власних імен з англійської на українську мову. В більшості випадків такі процеси складно назвати перекладом як таким, оскільки, як правило, власні імена транскрибуються або транслітеруються. Проте, в деяких випадках власні імена можуть перекладатися [14, с. 209].

Переклад власних назв завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. Незважаючи на те, що ця група лексики найважче піддається іншомовній трансформації, її еквівалентний переклад необхідний для досягнення рівноцінної ефективності впливу на читача [109, с. 119].

При цьому, як вказує Л. С. Бархударов, іноді дуже складно провести чітку межу між безеквівалентними власними назвами і тими, які мають постійні відповідності в мові перекладу. У перекладацькій практиці зустрічаються такі

випадки, коли імена, що не мають еквівалента і вважаються безеквівалентними, згодом зустрічалися в художній літературі або інших видах публікацій, отримавши відповідники. Отже, можна зробити висновок, що до числа безеквівалентної лексики можна віднести тільки ті власні назви, які є абсолютно невідомими для носіїв мови перекладу [7, с. 92]. Тому термін «безеквівалентна лексика», яким позначені власні назви, не означає, що ці слова взагалі неможливо перекласти. Комунікативно-функціональний підхід до перекладу безеквівалентної лексики враховує специфіку власних назв, які є предметом ономастичних досліджень. Переклад власних назв відбувається шляхом: перекладацької транслітерації та транскрибування; описового перекладу [6, с. 96–103].

Наступною групою лексичних лакун є реалії. Якщо звернутися до словника лінгвістичних термінів, реалії – це «предмети матеріальної культури, а також в класичній граматиці різноманітні чинники, що вивчаються зовнішньою лінгвістикою, такі як державний устрій цієї країни, історія і культура цього народу, мовні контакти носіїв цієї мови і т.п. з точки зору їх відображення в цій мові» [130, с. 381].

Одним із найперших дослідників реалій у вітчизняному і світовому мовознавстві взагалі був О. Фінкель, який першим увів термін «реалія» (від лат. *realis*). «Що до близькості конкретних понять, реалій, то вона відображається в перекладі іншим чином» [93, с. 117].

Л. С. Бархударов приводить досить стисле визначення реалій: «це слова, що означають предмети, поняття і ситуації, не існуючі в практичному досвіді людей, що говорять на іншій мові» [6, с. 95]. А. В. Федоров критикує це формулювання Л. С. Бархударова і пропонує вважати, що реалії – це не слова, а ті предмети, ситуації і інше, які словами позначаються. Цей учений пропонує говорити не про реалії, а про «назви реалій» [92, с. 123].

Реаліями при перекладі називають ті явища, які не передаються звичними методами трансляції інформації з однієї мови на іншу (предмети або явища матеріальної частини культури, етнонаціональні особливості, звичаї, обряди),

історичні факти або процеси, які зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах також відносяться до реалій [43, с. 97].

У плані змісту відмінною рисою реалій є характер їх предметного змісту, тобто тісний зв'язок, предмета, що означає реалією, поняття, явища з народом або країною з одного боку і історичним відрізком часу – з іншого. Отже, реаліям властивий відповідний національний або історичний колорит [14, с. 39].

Реалії виступають означеннями предметів, понять, типових особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально-історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Такі слова не мають точних відповідників в інших мовах. Як мовне явище, найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на усі зміни в розвитку суспільства; серед них завжди можна виділити реалії – неологізми, історизми, архаїзми. Поняття «колорит» має значення «сукупність особливостей (епохи і місцевості), своєрідності чого-небудь». Це та забарвленість слова, яку воно придбаває завдяки приналежності його денотата до цього народу, певної країни, конкретної історичної епохи.

Реаліям притаманні дві особливості. По-перше вони широко відомі та широко використовуються серед представників мови оригіналу, та є чужими для носіїв мови перекладу. Однак, поділ слів на чужі й свої, не є критерієм вирізнення реалій серед термінів, адже якщо для українців апельсинове дерево є рідкісним явищем, навіть чужим, а для турецького народу досить розповсюдженим деревом, воно не буде реалією для українців, бо це вид дерева. Найкращим способом відрізнити реалії серед термінів – звернути увагу на жанр тексту, в якому присутнє слово [39, с. 70–75].

Найбільш суттєвою класифікацією реалій Р. П. Зорівчак вважає класифікацію С. Флоріна та С. Влахова [32, с. 70]. Вона, зокрема, зазначає: «Найпоширеніше, найгрунтовніше провели її [класифікацію реалій] С. Влахов і С. Флорін». Вони поділяють реалії на великі чотири категорії:

1) предметний поділ передбачає розподіл реалій за сферами:

– географічною: *moor, creek, hurricane*;

– етнографічною: побут (*kilt, shebeen, bootlegger*); праця (*machete, rancho, cab*); мистецтво і культура (*Halloween, sidh, elf*); етнічні об'єкти (*cockney, Highlander*); міри й гроші (*shilling, pound, fathom*):

– громадсько-політичною: адміністративно-політичний устрій (*county, farthing*), органи і носії влади (*alderman, sheriff*), громадсько-політичне життя (*Whigs, Tory, Lord-Chancellor*), військові реалії (*beefeater, poll-axe, marshal*) [32, с. 72];

2) місцевий поділ передбачає дві площини:

– площину однієї мови (свої реалії: національні (*ale, snap-dragon*), локальні (*kilt, cowboy*), мікрореалії) і чужі реалії: інтернаціональні (*Speaker, tornado*), регіональні (*fiord, troll*));

– площину пари мов: внутрішні (які належать одній із двох порівнюваних мов) і зовнішні (однаково чужі для обох пар порівнюваних мов) [32, с. 72];

3) часовий поділ (у найзагальніших рисах усі реалії можна поділити на сучасні й історичні) [32, с. 72].

Найважливішою передумовою для правильної передачі реалій в перекладі є знання перекладачем реалій іноземної мови, правильне уявлення про них. Такого роду екстралінгвістична інформація становить основу фонових знань, що детермінують діяльність перекладача як на етапі сприйняття вихідного тесту, так і в процесі створення тесту перекладу. Фонові знання перекладача, його знайомство з описуваною в тексті реальною ситуацією є найважливішими елементами перекладацької компетенції. Незнання перекладачем відповідних реалій веде до неправильної передачі і навіть повного спотворення семантики оригіналу [97, с. 8].

Головною метою перекладача при відтворенні реалій, таким чином, є відображення їх у мові перекладу таким чином, щоб читач міг чітко уявити конкретне поняття, вималювати для себе ту картину, що відповідала б реалії в мові оригіналу [46, с. 71].

Особливістю реалій також є те, що у носіїв певної культури і певної мови з ними пов'язуються такі фонові знання та асоціації, які на певному етапі

міжнаціональних та міжмовних контактів можуть бути відсутніми у носіїв інших культур і мов [54, с. 73].

Якщо в оригіналі вони є непомітними, то в тексті перекладу завжди контрастують з контекстом, будучи яскравими виразниками національної своєрідності іншої культури, що суттєво збільшує їх стилістичне навантаження [61, с. 115]. Під час перекладу реалій виникає, з одного боку, потреба підкреслити їх особливий колорит, іноді унікальність, а з другого – певним чином передати їх значення і типові для носіїв мови джерела асоціації, уникаючи, наскільки це можливо, багатослів'я [54, с. 73].

У процесі перекладу реалій виникають два основних складних моменти: відсутність у мові перекладу еквівалента через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія (референта) та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит – національне та історичне забарвлення.

Залежно від переваги того чи іншого виду інформації, що її несе реалія в кожному конкретному випадку (денотативної, конотативної, зокрема національно-культурної, локальної), від композиційної заданості реалії в ситуативному контексті, перекладачі по-різному відтворюють її семантико-стилістичні функції [64, с. 32].

Слід особливо підкреслити, що більшість перекладознавців, які займаються вивченням реалій, наголошують на необхідності врахування прагматичних факторів при перекладі цих лексичних одиниць. При цьому до прагматичних факторів відносяться:

- 1) національна специфіка і фонові знання реципієнта перекладу;
- 2) функціональна роль реалії в тому чи іншому повідомленні;
- 3) жанрово-стилістичні особливості матеріалу.

Врахування прагматичних факторів необхідне тому, що вони можуть розглядатись як найбільш важливі фільтри, які визначають не тільки спосіб реалізації процесу перекладу, але і сам об'єм інформації, що передається. Всебічне врахування прагматичних факторів при перекладі дає можливість не тільки встановити певні закономірності, які обумовлюють вибір того чи іншого способу перекладу, але і значно глибше вивчити діапазон перекладацьких способів

прагматичної адаптації, які використовуються для передачі значень безеквівалентних лексичних одиниць [143].

Виділяють наступні способи відтворення функцій реалії при художньому перекладі:

- 1) транскрипція або транслітерація;
- 2) гіперонімічне перейменування (метод узагальнення);
- 3) дескриптивна перифраза (описовий переклад);
- 4) комбінована реномінація (транскрибування з описовою перифразою);
- 5) калькування;
- 6) уподібнення (метод аналогії);
- 7) транспозиція на конотативному рівні;
- 8) використання ситуативного відповідника (контекстуальний переклад);
- 9) контекстуальне розтлумачення реалії [32, с. 84–150].

Говорячи про випадкові лакуни, маються на увазі лексичні одиниці, які мають відповідностей у лексичному складі іншої мови. Наприклад, в англійській мові немає одиниці, відповідної за значенням українському слову *доба*. Це поняття треба передавати описово, в залежності від ситуації або як *twenty-four hours* або *day and night*. Причина відсутності не завжди раціональна, в більшості випадків їй не можна знайти культурно-історичне або соціальне пояснення [110, с. 20].

Тож при перекладі здійснюється перенесення випадкових лакун з тексту оригіналу в інше соціокультурне і мовне середовище. Своєрідний діалог культур виникає в рамках заданого в тексті оригіналу комунікаційного фону, який теж слід перенести в текст перекладу. Основних труднощів передачі випадкових лакун при перекладі дві:

- 1) відсутність у мові перекладу відповідності (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта (референта), що позначається словом або словосполученням;

- 2) необхідність поряд з предметним значенням (семантикою) одиниці-лакуни передати і колорит (конотацію) – її національне і історичне забарвлення [1, с. 98].

Такі лакуни є свого роду незаповненими просторами на семантичній карті мов, тому елімінування випадкових лакун є в прямому сенсі заповненням, яке зводиться до використання «тимчасових» мовних засобів: від калькування до розгорнутих коментарів, пояснень і т. д. для розкриття сенсу слова, відсутнього в мові реципієнта. Глибина заповнення залежить від виду лакуни і особливостей культур-комунікантів.

Одним з часто використовуваних способів заповнення мовних лакун є калькування, яке являє собою особливу форму запозичення шляхом дослівного перекладу і іноді може виконувати допоміжну функцію пояснення запозичення. При цьому запозичена мовна одиниця будується з мовного матеріалу мови-реципієнта по аналогії з морфологічної структурою одиниці іноземної мови. Таких одиниць з'явилося досить багато в українській мові за останні кілька десятиліть (*глобальне село, покоління Y/X/Z, покоління 2000, топ-менеджер, топ-модель, інтернет-платформа, силіконова / кремнієва долина* тощо) [51, с. 161].

До міжмовних лакун О. О. Іванов відносить також різні відхилення від мовної норми, іншомовні вкраплення, аббревіатури, слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, вигуки, явище онематопії (звуконаслідування), асоціативні лакуни [35, с. 46]. Так, явище розбіжності прагматики лексичних одиниць мови оригіналу та мови перекладу більш частотне, ніж явище розбіжності їх референціальних значень.

Найбільший клас даної лексики представлений відхиленнями від загальномовної норми. До них відносяться різні види діалектизмів, вульгаризмів, локалізмів, сленгізмів і жаргонізмів, які є загальномовною нормою і не мають прагматично-адекватних еквівалентів у мові перекладу. Наприклад: *Big Apple* – *велике місто* (найчастіше Нью-Йорк), *nixu* – *ні* тощо. Також, до цієї групи належать вільні висловлювання (слова, вирази) усного мовлення. Наприклад, в українській мові це слова типу – *свинтус, книженція*, в англійській мові: *buttinsky* – *людина, яка скрізь встряє* (*to butt in* – *встрявати*) [35, с. 110].

Іншомовні вкраплення – це слова або вирази, що є чужими для мови, що передаються за допомогою графічних і фонетичних засобів мови-оригіналу, тобто без будь-яких морфологічних і синтаксичних змін. Найчастіше автор вводить в

текст подібні слова для додання йому колориту, атмосфери, відтінку комічності або ж іронії. Якщо іншомовне вкраплення використовується для передачі колориту країни або національно-культурної приналежності мовця, то в мові перекладу воно буде відображено в своїй оригінальній формі. Наприклад: “*Nein*”, *he roared down the phone to his colleague* – “*Nein*” – *громовим голосом волав він в телефонну трубку*. Необхідно додати, що для повного розуміння іншомовних вкраплень у тексті перекладач може використовувати виноски [35, с. 121].

Скорочення, або аббревіатури, є скороченим відображенням вихідної лексичної одиниці і пов'язані з різними сферами спеціальної наукової, технічної, економічної, військової лексики. Останнім часом вони все частіше і частіше стали вживатися в розмовній повсякденній мові і проникати в мову телебачення, радіо та художньої літератури. У більшості випадків такі слова не мають свого власного понятійного значення і володіють додатковим прагматичним значенням. Це означає, що вони додатково володіють приналежністю до певного функціонального стилю або реєстру мови.

Складність передачі значення аббревіатур полягає в перекладі прагматичного значення, а не самого поняття, яке стоїть за тим чи іншим скороченням. Прикладом можуть послужити наступні слова: *vet (veteran)* – *ветеран*, *specs (spectacles)* – *окуляри*, *gents (gentlemen)* – *панове* тощо [35, с. 123].

Явище онематопії, або звуконаслідування, ґрунтується на умовній імітації звуків живої і неживої природи. Подібні слова є лакунарними і перекладаються описово. Наприклад: *clor* – *стукіт копит*, *plonk* – *звук ляпанця* [35, с. 126].

Асоціативні лакуни – це слова або словосполучення, що викликають у свідомості носіїв тієї чи іншої мови чіткі асоціації, пов'язані з особливостями національно-культурної мовної дійсності і мислення. Наприклад: українець сприймає черемху або бузок як символ весни, а журавлі викликають асоціації з осінню і наближенням зими, а ось англійські слова *bird-cherry* або *cranes* таких асоціацій не викличуть [35, с. 127].

Таким чином, культурно-маркована лексика являє собою лексичні лакуни, що розуміються як певний сенс, який не має в досліджуваній мові однослівного

найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на тлі наявності подібних найменувань в мові, з якою мова порівнюється. Основними класами лексичних лакун, а отже, і культурно-маркованої лексики, постають власні назви, реалії та «випадкові лакуни». Власна назва – це слово або словосполучення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкта серед інших об'єктів, його індивідуалізації та ідентифікації; її потенційна лакунарність визначається культурною зумовленістю цієї одиниці та наявністю в семантиці будь-якого імені культурологічного та енциклопедичного компоненту. Реалії розуміються як явища, які не передаються звичними методами трансляції інформації з однієї мови на іншу (предмети або явища матеріальної частини культури, етнонаціональні особливості, звичаї, обряди), історичні факти або процеси, які зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах; відмінною рисою реалій є характер їх предметного змісту, тобто тісний зв'язок, предмета, що означає реалією, поняття, явища з народом або країною з одного боку і історичним відрізком часу – з іншого, тобто, їм властивий національний колорит, що і визначає їх як міжмовні лакуни. Випадкові лакуни розуміються як лексичні одиниці, які не мають відповідностей у лексичному складі іншої мови, однак такі поняття існують у ній, тому переклад таких одиниць найчастіше здійснюється шляхом калькування або описового перекладу. До міжмовних лакун відносяться також різні відхилення від мовної норми, іншомовні вкраплення, аббревіатури, слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, вигуки, явище онематопії (звуконаслідування), асоціативні лакуни, однак наведені одиниці знаходяться поза рамками даного дослідження.

2.3. Принципи делакунізації культурно-маркованої лексики

Оскільки одиниці культурно-маркованої лексики являють собою міжмовні лакуни, важливо визначити принципи делакунізації культурно-маркованої лексики при перекладі. Наведені принципи зумовлюють вибір засобів перекладу, а отже, методологія перекладу культурно-маркованої лексики повинна включати вивчення принципів її делакунізації.

Культурно-маркована лексика створює особливі проблеми для перекладу. Перекладач повинен «довести до готовності» не лише текст іншою мовою, але і позначити його культурну приналежність. Без сумніву, культурний феномен може бути лакунарним для іншої культури.

Як же бути в цьому випадку перекладачеві? Чи потрібно перекладати культурно-марковану лексику? Чи необхідно зберігати культурну специфіку? Є кілька рішень: перекладач повністю зберігає лакунарний артефакт / феномен мовою оригіналу, виділяючи лакуну курсивом (наприклад, *tête-à-tête*) без перекладу, повністю вилучає лакуну або елімінує її за допомогою коментаря або посилання [5, с. 40]

Принаймні, існує чотири методи елімінації лакун, що створюються культурно-маркованою лексикою, які описує Е. Пім, демонструючи кілька успішно перекладених і погано перекладених текстів. Ці приклади можуть бути охарактеризовані як перекладні і близько-перекладні:

- 1) всі фрази вихідної мови перекладаються на рівні слів;
- 2) усі лінгвокультурні одиниці вихідної мови, культурні цінності замінюються на функціонально еквівалентні елементи цільової мови;
- 3) усі фрази вихідної мови експлікуються;
- 4) додається новий матеріал.

Важливим моментом є те, що всі чотири стратегії працюють в унісон [123, с. 209].

Відтворення міжмовних лакун у перекладі художніх текстів відбувається шляхом вибору між стратегіями форенізації та доместикації. Розглянемо їх особливості.

Розпочинаючи роботу над перекладом, перекладачеві доводиться робити вибір: орієнтуватися на автора вихідного мовленнєвого повідомлення, ототожнивши себе з ним і свого читача з отримувачем оригіналу і намагаючись викликати у свого отримувача аналогічний комунікативний ефект, або орієнтуватися лише на свого читача, намагаючись створити такий комунікативний ефект, який передбачає нова комунікативна ситуація.

В останньому випадку, коли перекладач свідомо змінює комунікативний ефект, якого намагався досягнути автор вихідного повідомлення, говорять про прагматичні перетворення [17, с. 394–395].

У свою чергу, перетворення мають на меті досягнення у тексті перекладу комунікативного ефекту, що еквівалентний тому, який виявлений у тексті оригіналу. Внаслідок таких перетворень зберігається прагматичне значення вихідної одиниці, в той час як семантичне та синтаксичне значення можуть повністю або частково змінюватись. Найсуттєвіші зміни семантичних і синтаксичних значень відбуваються в результаті трансформаційних операцій, які отримали назву комплексних замінів, адаптацій чи прагматичних адаптацій [17, с. 395].

Слушним вважаємо зауваження М. Караневич про те, що в процесі перекладу художнього твору доречним є застосування перекладацьких трансформацій, а прагматичні перетворення є неприйнятними, оскільки перекладний літературний твір є надбанням світової культури, тому перекладачеві слід залишатись прагматично нейтральним, а зміни, до яких він вдається, повинні бути спричинені виключно необхідністю досягнення прагматичної еквівалентності оригіналу та перекладу [37, с. 86].

Форенізація (наприклад, англ. *borsch*, укр. *борщ*), як правило, практично зберігає іноземну вимову і транслітерує оригінальну вимову, підкреслюючи унікальність запозиченого явища. Існує думка, що одомашнення краще підходить у режимі економії часу для швидкого перекладу, пор.: укр. *зелений борщ*, рос. *суп из щавля*, англ. *borsch* (англ. *hogweed soup*). Успіх перекладу полягає в знаходженні вірного способу перекладу. Перекладач не повинен боятися ризикувати, шукати нових рішень, відмовлятися від традиційних і дуже традиційних поглядів на переклад.

Друга перекладацька стратегія, антипод доместикації (від лат. *domesticus* «домашній»), вказує на те, що слова-лакуни залишаються в оригінальному написанні, запозичується лише їхня зовнішня форма, яка передається за допомогою транскрипції або транслітерації, форенізації (від англ. *foreignization*) [5, с. 39].

Надзвичайно важливо розрізнати в перекладному тексті оригінальне і тривіальне для того, щоб уникнути, з одного боку, нівелювання, а з іншого – зміни акценту, і зберегти стилістично рівноцінним цей необхідний компонент адекватного перекладу. Завжди існує небезпека згладити і знебарвити оригінал або зробити переклад більш яскравим і стилістично забарвленим [40, с. 38].

За С. Флориним і С. Влаховим, у практиці перекладу зустрічаються такі засоби передачі безеквівалентних мовних одиниць (делакунізації): 1) транскрипція / транслітерація; 2) переклад (заміни): а) неологізми (калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм); б) приблизний переклад (відповідність за родом та видом, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення); в) контекстуальний переклад [14, с. 87]. Розглянемо ці засоби перекладу більш докладно.

1. Транскрипція мовної одиниці передбачає механічне перенесення реалії із іноземної мови в мову перекладу графічними засобами останньої із максимальним наближенням до оригінальної форми [14, с. 440]: *Whig – віг; Utah – Юта*.

Бажання, а часто і необхідність застосування транскрипції при передачі безеквівалентних мовних одиниць зумовлена тим, що, таким чином, перекладач може одержати можливість перебороти дві вказані вище труднощі, але, якщо вибір між транскрипцією зроблений невдало, це може дуже ускладнити розуміння перекладу читачем. Транслітерація такої одиниці передбачає передачу літер, які складають англійське слово, літерами мови перекладу (тобто українськими) [14, с. 88]: *Waterloo – Ватерлоо, Murray – Муррей*.

2. Переклад безеквівалентної мовної одиниці (або заміна, субституція) як засіб передачі її на перекладацьку мову вживають у тих випадках, коли транскрипція (транслітерація) за тих чи інших умов неможлива або небажана:

а) Створення неологізму – найбільш придатний після транскрипції шлях збереження змісту й колориту безеквівалентної мовної одиниці, що перекладається: шляхом створення нового слова (або словосполучення) інколи вдається досягти такого ж ефекту. Такими новими словами, в першу чергу, можуть бути кальки та півкальки [14, с. 89]: *Skyscraper – хмарочос; misleader – лжекерівник, People of good will – люди доброї волі; the United Nations Organization – Організація об'єднаних*

націй; *Carpet-bagger* – саквояжник (сіверянин, який досяг впливу та багатства на Півдні).

б) Освоєння – це адаптація іншомовної безеквівалентної мовної одиниці; тобто надання їй на основі іншомовного матеріалу вигляду рідного слова [14, с. 89]: фр. *Concierge* – консьєржка; нім. *Walkure* – валькірія.

в) Семантичний неологізм – це нове слово або словосполучення, «вигадане» перекладачем, яке дозволяє передати смисловий зміст (склад) безеквівалентної мовної одиниці. Від кальки його відрізняє відсутність етимологічного зв'язку з оригінальним словом [14, с. 90]: *Seven-league boots* – чоботи-швидкоходи.

3. Приблизний переклад безеквівалентних мовних одиниць застосовується частіше, ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст безеквівалентної мовної одиниці, але колорит дуже часто є утраченим, тому що відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією [100, с. 250]. Можливі декілька випадків:

а) Принцип заміни одиницею відповідно роду та виду дозволяє передати зміст безеквівалентної мовної одиниці одиницею з більш поширеним (дуже рідко – більш вузьким) значенням, підставляє родове поняття замість видового. Замінюючи вид родом, більш часткове більш загальним, перекладач застосовує відомий у теорії перекладу прийом генералізації [100, с. 250]: *cottage* – будинок. Але такий переклад можливий, якщо дозволяє контекст.

б) Функціональний аналог – це елемент остаточного вислову, який викликає схожу реакцію у читача [100, с. 251]: *Baseball* – ланта, *cricket* – ланта. Часто функціональний аналог є зручним для передачі реалій-мір, зокрема, коли вони призначені для створення у читача якихось якісних уявлень.

в) Опис, пояснення, тлумачення, як спосіб приблизного перекладу застосовується у тих випадках, коли немає іншого шляху: поняття, яке не може бути передане транскрипцією, доводиться просто пояснювати [14, с. 454]: *The boys were playing fly up* – Хлопчики грали у м'яча.

4. Контекстуальний переклад звично протиставляють «словниковому перекладу», зазначаючи, таким чином, відповідності, якої слово може набути в контексті на відміну від наданих у словнику. Я. І. Рецкер говорить, що цей засіб перекладу «полягає в заміні словникової відповідності при перекладі контекстуальною, логічно зв'язаною з нею [відповідністю]» [81, с. 45]. При цьому характерна відсутність відповідностей самого слова, що перекладається, і його зміст передається за допомогою трансформованого відповідним чином контексту: *Скільки коштує путівка на курорт? – How much are accommodations at health resorts?*

Таким чином, делакунізація художніх текстів при перекладі може досягатися з використанням певних перекладацьких стратегій (очуження / одомашнення) та перекладацьких трансформацій, які, однак, не повинні впливати на прагматику твору. Основними засобами делакунізації художніх текстів постають: транскрипція / транслітерація, переклад (заміни) – неологізми (калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм), приблизний переклад (відповідність за родом та видом, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення) та контекстуальний переклад. Делакунізація текстів художніх творів при перекладі вимагає знання перекладачем культурних реалій культур мови оригіналу та мови перекладу, вміння правильно застосовувати перекладацькі трансформації відповідно до прагматики тексту.

Таким чином, можна висновувати, що культура – це «друга природа» людини, комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань. Це – складна динамічна гомеостатична система, яка має такі ж закономірності розвитку, що й інші природні системи.

Мова тісно пов'язана з культурою, і система значень, які є в мові, представляє єдину систему поглядів, яку засвоює носій мови у процесі оволодіння нею, а взаємозв'язок мови та культури особливо відчувається в лексиці, граматиці, фразеології та концептуалізації картини світу народу.

Культурно-маркована лексика являє собою лексичні лакуни, що розуміються як певний сенс, який не має в досліджуваній мові однослівного найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на тлі наявності подібних

найменувань в мові, з якою мова порівнюється. Основними класами лексичних лакун постають власні назви, реалії та «випадкові лакуни»:

1) потенційна лакунарність власної назви визначається культурною зумовленістю цієї одиниці та наявністю в семантиці будь-якого імені культурологічного та енциклопедичного компоненту;

2) реалії є прикладом міжмовних лакун через те, що позначають явища, які не передаються звичними методами транслювання інформації з однієї мови на іншу (предмети або явища матеріальної частини культури, етнонаціональні особливості, звичаї, обряди), історичні факти або процеси, які зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах;

3) лакунарність випадкових лакун пов'язана із тим, що деякі слова не мають відповідностей у лексичному складі іншої мови, однак такі поняття існують у ній, тому переклад таких одиниць найчастіше здійснюється шляхом калькування або описового перекладу.

При художньому перекладі завданнями перекладача є не лише відтворення мовних особливостей та образної системи художнього тексту, а і передача образно-ідейної суті першотвору, а отже, еквівалентність та адекватність постають критичними для художнього перекладу. Делакунізація художніх текстів при перекладі може досягатися з використанням певних перекладацьких стратегій (очуження / одомашнення), а основними засобами делакунізації художніх текстів постають: транскрипція / транслітерація, переклад (заміни), приблизний переклад (відповідність за родом та видом, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення) та контекстуальний переклад.

РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ РОМАНУ Р. КІПЛІНГА «КІМ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

3.1. Роман Р. Кіплінга «Кім» та історія його українських перекладів

Джозеф Редьярд Кіплінг – одна з найбільш помітних фігур в англійській літературі ХІХ–ХХ ст. Його творчість до сьогодні є предметом живих дискусій у літературознавчих колах. Кожен дослідник бачить Р. Кіплінга по-своєму: казкар, міфотворець, автор пригодницьких розповідей, «бард імперіалізму», поет-новатор [20, с. 79]. Творчість Р. Кіплінга досі є предметом гострих дискусій як у західному, так і у вітчизняному літературознавстві; в свідомості європейців до сьогоднішнього дня Р. Кіплінг постає у всіляких ликах – то разюче низьких, то надзвичайно високих, оцінюється з різних точок зору, часто тільки політичних і вузько ідеологічних [95, с. 2].

Літературна спадщина Кіплінга дуже значна – ряд поетичних збірок, до яких увійшли вірші і балади, в тому числі і всесвітньо відома балада «Захід і Схід», «Балада про Болівара», романи «Світло згасло», «Сміливі мореплавці», «Кім», твори для дітей – «Книга Джунглів», і «Просто казки», що стали класикою світової дитячої літератури, збірки оповідань [139]. Його творчість включає філософські, психологічні, сатиричні, «нарисові» твори, які з повною підставою можна віднести до «малих» жанрів [33, с. 181]. У творчості Кіплінга жанри функціонують специфічно: Кіплінг створював вірші, близькі до фейлетону, оповідання, схожі на репортаж або нарис; він оновив стару баладу, поєднуючи класичну баладну форму з тематикою і лексикою свого часу. Жанрові новації Кіплінга справили вплив на новітню журналістику і літературу [56, с. 3].

Художній простір романів Р. Кіплінга поєднує британські та індійські національні традиції. Взаємодія цих двох світоглядів є наскрізною в творчості автора. Художній простір його романів володіє специфічними характеристиками, і їх порівняння виявляє найбільш типові характеристики кожного із змальовуваних етносів. Він не тільки відображає національну ідею народу, але також і уявлення народу про інші зображувані нації та взаємозв'язок між ними [19, с. 5].

Автор приділяє велику увагу народам, які підкоряються Британській імперії. Це – народи індуїстського та мусульманського світу, які були колонізовані та потрапили в залежність поза власної волі, і їм судилося піддатися нищівному підкоренню. Номінально ці народи та їх земля, все, що оточує їх і належать їм – у власності Британської імперії, але вона спромоглися залишити незмінними стиль та спосіб життя. Ці умови життя колоніального народу сформували їх національний колорит, ту загадкову сферу, недосяжну для представників «чужих» народностей [48, с. 172]. Письменник широко використовує вірші, прислів'я та приказки у якості епіграфів до його творів, що відіграє важливу роль у його творчості. Їх детальний аналіз дозволяє глибше зрозуміти національні традиції та звичаї, а не просто простежити побутове життя змальовуваних автором народів. Ці рядки передають загадковість індійського духовного світу, даючи можливість не тільки спостерігати, але й відчутти іншу культуру [48, с. 173].

Художні твори письменника сприймаються як невичерпне джерело інформації про історію, спосіб життя, релігію, менталітет та інші національні особливості кожного культурного осередку. Проза автора відображає особливості віросповідання англійського та індійського народів.

Картина світу, створена Р. Кіплінгом, відводить читача від часткового, типового, історично конкретного: у ній майже немає тіней і півтонів, вона універсальна, бо це – міфологічне утворення, що оперує споконвічними символами та категоріями (*життя – смерть, день – ніч, світло – темрява, рай – пекло, Бог – диявол, порядок – хаос, дія – пасивність, перемога – поразка, сила – слабкість, знання – незнання, цивілізація – природа*). Це далеко не повний перелік типових опозицій у творах Р. Кіплінга, які проявляються на багатьох рівнях і впливають на емоційний стан читачів. Хоча модель світу, запропонована Р. Кіплінгом, дуже проста і зводить людей та світ до набору цих основних категорій, вона утворює систему цінностей, яка, в принципі, може бути визнана як «своя» будь-якою культурою [55, с. 32].

Художні концепції Р. Кіплінга, що знайшли своє відображення в його прозі, головним чином зосереджуються на темах фольклору та міфології. І не тільки в

казках про тварин, а й в інших творах автор використовував прості, древні сюжети та типологізовані образи, що зберігаються в колективній пам'яті народів. Картина світу, створена Р. Кіплінгом, ґрунтується на міфологічних засадах британської та індійської культури [19, с. 5]. І це стосується не тільки його чудових казок про тварин. У багатьох інших роботах він опирається на старовинні сюжети і образи, а також на постулат про антропоцентризм Заходу і природоцентризм Сходу, що, поза всяким сумнівом, наочно відбивається в усій його творчості [55, с. 34].

Р. Кіплінг – унікальна особистість, що знаходиться на межі двох діаметрально протилежних культур, а отже, і способів мислення та сприйняття світу. Злиття двох культур робить творчість Р. Кіплінга унікальною та неповторною. Отже, лінгвокультурний простір його творів володіє надзвичайними характеристиками – у ньому повинні переплітатися усі характеристики його походження, виховання та освіти, що зумовлені бікультурним оточенням письменника. Тому можна стверджувати, що лінгвокультурний простір романів Р. Кіплінга – це поєднання в єдиний простір окремих просторів, властивих індійському та британському народіві, що, у свою чергу, формує нову міжкультурну реальність [141, с. 87].

Романи Р. Кіплінга відображають національні культурні традиції та особливості двох народностей у поєднанні з новими міжкультурними реаліями, що реалізується із використанням відповідних мовних засобів [19, с. 5–7]. Багатогранність мистецького хисту журналіста, прозаїка і поета Р. Кіплінга, його величезну творчу спадщину представляють необмежені можливості для дослідження «вічних» проблем мовної особистості, розглянутих через призму особливостей її індивідуальної картини світу і стала основою її лінгвокультурної ідентичності [55, с. 122].

Р. Кіплінг був не лише талановитим новелістом і поетом. Його перу належить роман «Кім», який по праву можна вважати однією з перлин світової історичної літератури. Твір став беззаперечним доказом того, що Кіплінг-політик і Кіплінг-письменник – це зовсім різні люди. У час, коли Р. Кіплінг підтримав англо-бурську війну, її прихильники чекали від нього великого твору, присвяченого цим подіям, але так нічого і не з'явилось. Більше того, він навіть не був задуманий. Декілька

віршів – от і весь підсумок від уражень тих часів (найбільш відоме «Неуважний злидар» та інші). Р. Кіплінг, перебуваючи, образно кажучи, тілом під час війни у Південній Африці, духом і в думках цілком знаходився в Індії. Про неї і був написаний у 1900 році головний роман його життя «Кім» (до цього вже були «Світло погасло», «Наулаху», «Відважні мореплавці») [94, с. 161]. Як зазначає Ю. Кагарлицький, «Кім» – один з кращих англійських романів, а початок ХХ століття – час найвищого злету кіплінгвіського таланту [38, с. 17].

«Кім» – нібито втілення, якщо так можна сказати, усієї безлічі облич Індії. У нього від народження вміння розуміти людей. Опинившись у полі зору англійської розвідки, він назавжди залишається в її лавах і поринає у вир Великої гри [94, с. 161].

Живучи в Індії, Р. Кіплінг чув розповідь про юнака-англійця, який у дитинстві потрапив до пуштунів (племен, що живуть на півночі сучасного Пакистану) і який відмовився повернутися в світ білих, коли дізнався про своє європейське походження. Це була своєрідна історія нового Мауглі, дитини, яка потрапила в суспільство, відмінне від того, до якого вона належала за народженням. Ситуація маргінального героя, домінуюча в «Кімі», давала письменникові можливість драматизувати дослідження інтелектуально-психологічної структури особистості персонажа, оголити внутрішню боротьбу, внутрішні суперечності характеру героя, «поміщеного» в кроскультурну ситуацію, тобто ситуацію не стільки діалогу, скільки «дифузії» культур. Кіплінг започатковує традицію звернення до такого типу героя, блискуче реалізованого пізніше в рівній мірі і в романі колоніальному, і антиколоніальному [79, с. 100].

У романі розповідається про життя сироти-підлітка Кімбали О'хари, ірландця, що виріс в середовищі індійців, органічно в нього увійшов, засвоїв як кращі, так і не найкращі звички і традиції країни. Кім відчуває себе як риба у воді в караван-сараях, на галасливих базарах і вулицях, на великій дорозі, якою він йде разом зі своїм товаришем по подорожі тибетським Ламою, зайнятим пошуками якоїсь священної Річки Стріли, що дарує новий сенс життя.

Кім теж наділений містичною метою: йому була передбачена слава в майбутньому, якщо він знайде Червоного Бика на Зеленому Полі. І він йде з давньої Індії в пошуках цього Червоного Бика, тобто, свого сенсу життя. Інакше кажучи, вибір героїв-паломників, героїв-мандрівників диктує звернення до сюжету роману «великої дороги життя» і до роману духовних шукань і самоідентифікації. На сторінках роману буквально вирує майстерно відтворене галасливе, строкате, безладне азіатське життя: автор поміщає своїх героїв в саму товщу індійського життя, і вони не просто спостерігають його, а живуть ним, відчують його безпосередньо [79, с. 101].

Сюжетні зіткнення Лами і Кіма з навколишньою індійською реальністю мало обтяжені якимись конкретними соціальними, побутовими та моральними деталями. Саме тому виникає ідея річки-життя, її постійної течії, незалежної від волі і бажання героїв: вони сприймають рух життя як закономірність. Не випадково дослідники говорять, що «Кіплінг показує Індію, яка настільки велика і різноманітна, що вище будь-якої класифікації» [116, с. 55]. Більш того, в романі, на думку індійського літературознавця А.С.Бхалара, реалізована одна з центральних ідей письменника: «В Індії, що на поверхні реальності, то і значимо» [112, с. 23].

Роман навряд чи «уміщається» в якусь жорстку жанрову схему: настільки він складний, багатосаровий, настільки очевидно, що в ньому реалізована ціла система кіплінгівських ціннісних орієнтацій. І головна серед них – ідея індійського суспільства як певної самоочевидно стабільної цілісної системи гарантованого соціального світу. Правда, на глибоке переконання автора, це відбувається завдяки тому світопорядку, який склався в Британській Індії, «зацементованій» ідеєю Імперії, тобто структурою, що несе порядок, справедливість, стійкість [79, с. 101].

Головною перевагою «Кіма» є те, що в цьому романі письменникові вдалося в образі колоніальної і полікультурної Індії художньо розкрити ідею нерозривно пов'язаних єдності і різноманіття життя як такого. Одним з аспектів поетики «Кіма», в яких проявилось це поєднання різноманіття і єдності, цілісності і строкатості є складна мовна і мовленнєва організація роману, яка виступає при його перекладі на інші мови в якості самостійної проблеми.

Хоча значна частина персонажів роману говорить на урду, хінді та інших говірках, він написаний англійською мовою. Але Р. Кіплінгу важливо передати у сприйнятті англійського оповідача мовлення чужою мовою. Це досягається за допомогою видозміни окремих слів і синтаксичних конструкцій таким чином, що вони стають не схожими ні на нормативну англійську мову, ні на власну мову оповідача і набувають помітної екзотики [89, с. 185].

Перекладач В. Чернишенко говорить, що українці познайомилися із творчістю Р. Кіплінга дуже рано, у 1890-х роках, коли він був дуже популярний у всьому світі. Найдавніший український переклад твору Р. Кіплінга був опублікований у львівському «Віснику» у 1898 р., це була програмна новела «Ліспет» у перекладі І. Петрушевича. Відтоді Кіплінг досить активно перекладається українською, особливо коли на початку ХХ ст. було скасовано заборону друкувати переклади українською мовою у підросійській Україні. Потім одразу з'явилося видання історій про джунглі, казки про Мауглі, дорослі твори Р. Кіплінга, перекладені Н. Романович-Ткаченко, дружиною чиновника уряду УНР [147].

У 2018 році Ю. Джугастрянська отримала за англійський переклад роману Редьярда Кіплінга «Кім» [128] почесну премію імені М. Рильського. Нагорода щороку присуджується письменникам та поетам на конкурсній основі та має на меті відзначити переклади творів визначних іноземних письменників українською мовою або переклади творів українських класиків та сучасних письменників на мови народів світу. Переклад роману Р. Кіплінга «Кім», що отримав премію імені М. Рильського, було опубліковано в 2017 році тернопільським видавництвом «Навчальна книга – Богдан». Це – перша українська інтерпретація великого твору британського лауреата Нобелівської премії. Наступного року, в 2018 році, вийшов у друк переклад роману «Кім», виконаний Є. Тарнавським [127], що стало лише другим перекладом роману українською мовою [135]. Тому можемо говорити про те, що роман є досі «новинкою» для українського читача, що більш звик до кіплінгівських казок та «Книги джунглів».

Отже, творчий спадок Р. Кіплінга є значним, його творчість охоплює значну кількість жанрів поезії та прози. Проживаючи в колонізованій Великобританією

Індії, автор не міг не піддатися впливу індійської культури, тому в його творах знаходять висвітлення британська та індійська культура – звичаї, вірування, мова та ін. цих народів. До елементів національного колориту описуваних народів відносяться вірші або прислів'я, приказки, реалії та інші мовні засоби. Роман Р. Кіплінга «Кім» вважається одним із найкращим романів в англійській літературі та вершиною взаємодії Кіплінга-політика та Кіплінга-письменника. Основною темою роману є історія нового Мауглі, дитини, яка потрапила в суспільство, відмінне від того, до якого вона належала за народженням, та прямує до своєї мети у світі «дифузії» культур. Роман показує рух життя як закономірність, втілюючи в собі цілу систему кіплінгівських ціннісних орієнтацій. Хоча перші переклади творів Р. Кіплінга українською мовою датуються 90-ми роками ХІХ ст., роман «Кім» уперше було перекладено українською мовою лише у 2017 році Ю. Джугастрянською, яка отримала за переклад премію імені М. Рильського, і через рік – Є. Тарнавським.

3.2. Засоби відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» українською мовою

Аналіз культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» демонструє, що у тексті роману присутні всі розглядувані в попередньому розділі типи одиниць культурно-маркованої лексики, зокрема, власні назви, реалії, ідіоматичні вирази та «випадкові» лакуни. Розглянемо окремо відтворення культурно-маркованої лексики, що належить до кожної із цих груп, Ю. Джугастрянською та Є. Тарнавським.

3.2.1. Переклад власних назв

Власні назви, що використовуються у романі, належать найчастіше до індійської культури. Серед власних назв одними із найбільш розповсюдженими є власні імена, найчастіше – імена персонажів.

Зокрема, коли йдеться про персонажів-дітей, автор може обмежитися іменем персонажа без прізвища, як у наступному фрагменті:

*As he drummed his heels against Zam-Zammah he turned now and again from his king-of-the-castle game with little **Chota Lal**, and **Abdullah**, the sweetmeat-seller's son, to make a rude remark to the native policeman on guard over rows of shoes at the Museum door [129, с. 5].*

*Барабанячи п'ятами по Зам-Замі, він раз-у-раз відволікався від гри у «царя гори», в яку бавився з маленькими **Чхота-Лалом** і сином продавця ласощів **Абдуллою**, щоби зронити образливе зауваження на адресу тубільця-поліцейського, який сторожував взуття відвідувачів, виставлене рядами біля дверей Музею [128, с. 11].*

*Гунаючи ногами по гарматі, він час від часу відволікався від гри з малим **Чхота-Лалом** та **Абдуллою**, сином продавця солодоців, аби зробити брутальне зауваження тубільцю-поліціянту, котрий стеріг шеренги взуття біля дверей музею [127, с. 6].*

При відтворенні першого імені, *Chota Lal*, обидва перекладачі вдаються до транслітерації, однак, якщо Ю. Джугастрянська відтворює його як *Чхота-Лал*, то Є. Тарнавський – як *Чгота-Лал*, таким чином, перекладачі використовують різні правила транслітерації, що простежуються при застосуванні транслітерації протягом усього твору.

Інше ім'я, *Abdullah*, є більш знайомим українському читачеві з багатьох літературних та кінотворів, тому, слідуючи традиції відтворення цього імені, обидва перекладачі застосовують комбінацію транскрипції та транслітерації, передаючи його як *Абдулла*, де ознакою транслітерації є збереження подвоєної літери *ll* / *лл*, а ознакою практичної транскрипції – вилучення літери *h* наприкінці слова.

Коли ж автор говорить про дорослих персонажів, то їх імена використовуються разом із прізвищами, наприклад:

*There was some justification for Kim – he had kicked **Lala Dinanath's** boy off the trunnions – since the English held the Punjab and Kim was English [129, с. 3].*

*Але Кім мав таке-сяке виправдання: він зіпхнув із гарматних цапф сина **Лали Дінаната** – на тій підставі, що Пенджабом володіють англійці, а Кім і сам англієць [128, с. 9].*

Кім мав певне виправдання – він зігнав із гармати синочка Лали Дінатги, бо Пенджабом володіли англійці, а Кім власне й був англійцем [127, с. 3].

Ім'я персонажа – *Lala* – в обох випадках передається в українському перекладі із застосуванням транслітерації як *Лала*.

Своєю чергою, прізвище персонажа – *Dinanath* – відтворюється у перекладах досить по-різному. У перекладі Ю. Джугастрянської це – *Дінанат*, тобто, перекладачка застосовує практичну транскрипцію та передає диграф *th* як *t*. Є. Тарнавський застосовує більш вільний переклад та відтворює прізвище як *Дінатга*, вдаючись до адаптивного транскодування, оскільки до імені додається закінчення, яке виражає граматичну категорію роду.

Розглянемо наступний приклад:

*The half-caste woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim's mother's sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married **Kimball O'Hara**, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3].*

*Метиска, яка його виховувала, курила опіум і тримала сяку-таку крамничку вживаних меблів на площі, де стоять дешеві візники. Вона казала місіонерам, нібито доводилася сестрою Кімовій матері. Але насправді його мати була нянькою в родині полковника і вийшла заміж за **Кімбела О'Гару**, молодого прапорщика ірландського полку Маверікців [128, с. 9].*

*Метиска, котра наглядала за ним (курила опіум і вдавала, що тримає крамницю з уживаними меблями біля площі, де стояли тарантаси), розповідала місіонерам, що вона Кімова тітка, а його мати була доглядальницею в сім'ї одного полковника й вийшла заміж за **Кімбола О'Гару**, молодого сержанта ірландського полку маверікців¹.*

¹ *Маверікці – такого британського військового підрозділу ніколи не існувало [127, с. 4].*

У цьому випадку власна назва також складається із імені та прізвища. Прізвище обоє перекладачів відтворюють однаково – *O'Hara* – *О'Гару*, вдаючись до транслітерації.

При відтворенні ж імені різні перекладачі по-різному підходять до цього питання. Ім'я *Kimball* обидва перекладачі відтворюють із застосуванням практичної транскрипції, однак обоє читають ім'я по-різному. Якщо Ю. Джугастрянська читає його як *Кімбел*, відтворюючи *a* як *e* у закритому складі, то Є. Тарнавський акцентує увагу на наявності сполучення літер *all*, де *a* зазвичай читається як *o* – *Кімбол*.

Ім'я наступного персонажа в обох перекладах відтворено однаково:

True, he knew the wonderful walled city of Lahore from the Delhi Gate to the outer Fort Ditch; was hand in glove with men who led lives stranger than anything Haroun al Raschid dreamed of; and he lived in a life wild as that of the Arabian Nights, but missionaries and secretaries of charitable societies could not see the beauty of it [129, с. 4].

Щоправда, він знав чудове, оточене мурами місто Лагор – від Делійських воріт і до ровів навкруг форту; був запанібрата з людьми, що провадили життя дивовижніше, ніж могло би наснитися Гаруніві ар-Рашиду; і, зрештою, сам жив божевільним життям героїв «Тисячі й однієї ночі», але місіонери й секретарі добродійних товариств не здатні були зрозуміти тієї краси [128, с. 10].

Правда, він знав, як свої п'ять пальців, чудове місто Лагор, обнесене муром від Делійських воріт до зовнішнього форту Дітча, був близько знайомий із людьми, котрі вели життя неймовірніше, ніж міг би собі уявити Гарун-ар-Рашид, і сам жив серед пригод, фантастичніших, ніж описано в «Тисячі й одній ночі», але місіонери та секретарі добродійних організацій не могли побачити у цьому красу [127, с. 5].

Ім'я *Haroun al Raschid* в обох випадках передається засобами практичної транскрипції з елементами адаптивного транскодування – *Гарун-ар-Рашид*, де основа імені транскрибується, однак *al* передається українською мовою як *ар*, що є ознакою саме адаптації імені до особливостей його використання в українській мові.

Серед імен у романі Р. Кіплінга є й імена святих, зокрема, ім'я головного індійського святого:

Oh ye who tread the Narrow Way By Tophet-flare to Judgement Day, Be gentle when the heathen pray To Buddha at Kamakura! [129, с. 3]

Хто йде сумлінно в Божий світ // Своїм шляхом вузьких воріт, // Не кпиньте з тих, чий заповіт // Дав Будда із Камакури! [128, с. 9]

Вузька стежина випала вам, // Тим, хто судний день не відчув на шкурі. // Не зневажайте ж бо поган, // Що палять фіміам для Будди в Камакурі [127, с. 3]

Ім'я *Buddha* у цьому фрагменті в обох перекладах відтворено із застосуванням практичної транскрипції як *Будда*, оскільки саме в такому вигляді це ім'я відоме українському читачеві.

У наведеному фрагменті використано і наступний аналізований тип власної назви – топонім *Kamakura*. Як Ю. Джугастрянська, так і Є. Тарнавський, відтворюють наведений топонім із використанням транслітерації як *Камакура*.

У наступному фрагменті топонім позначає місто:

The wife died of cholera in Ferozepore, and O'Hara fell to drink and loafing up and down the line with the keen-eyed three-year-old baby [129, с. 3].

Дружина його померла від холери у Фірозенурі, а сам О'Гара почав пиячити і катався туди-сюди залізницею разом із гострооким трирічним малюком [128, с. 9].

Дружина померла від холери у Фірозенурі, й О'Гара став зазирати у чарку, тинятись туди-сюди залізницею з трирічним малюком із розумними очима [127, с. 3].

При перекладі топонім *Ferozepore* в обох випадках передано як *Фірозенур*, у цьому випадку застосовується практична транскрипція, та сполучення літер *ore* передається при перекладі більш простими для українського читача літерами *ур*.

Практична транскрипція при перекладі топоніму застосована і в наступному фрагменті:

Who hold Zam-Zammah, that "fire-breathing dragon," hold the Punjab, for the great green-bronze piece is always first of the conqueror's loot [129, с. 3].

Хто володіє «вогнедишим драконом» Зам-Замою, той володіє Пенджабом – цей величезний шматок позеленілої бронзи завше ставав найпершою здобиччю завойовників [128, с. 9].

Той, хто володіє Зам-Замою, цим «вогнедишним драконом», володіє всім Пенджабом, бо велика гармата з позеленілої бронзи завжди була першою серед трофеїв завойовників [127, с. 3].

Назва міста *Punjab* в обох випадках передається як *Пенджаб*, таким чином, при транскрипції обоє перекладачів враховують і традиції використання наведеного топоніму в українській мові, що є елементом адаптивного транскодування.

Серед власних назв, що використовуються у романі Р. Кіплінга «Кім» – також назви об'єктів, створених людиною – будівель, пам'яток архітектури тощо:

*He sat, in defiance of municipal orders, astride the gun **Zam-Zammah** on her brick platform opposite the old **Ajaib-Gher – the Wonder House**, as the natives call **the Lahore Museum** [129, с. 3].*

*Усупереч муніципальному наказові, він сидів верхи на гарматі **Зам-Замі**, цегляна платформа якої знаходилася якраз навпроти старого **Аджаб-Гхер** – тубільці називають так **Музей Лагора** [128, с. 9].*

*Незважаючи на заборону міської управи, він сидів верхи на гарматі **Зам-Замі**², що стояла на цегляному постаменті навпроти **Аджаїб-Ггару – Будинку дивовиж**, який ще називали **Лагорським музеєм**.*

² ***Зам-Зама** – легендарна гармата великого калібру, яку вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом [127, с. 3].*

Наприклад, *Zam-Zammah* – це назва гармати. В обох випадках при відтворенні наведеної власної назви перекладачі вдаються до практичної транскрипції, однак у додаток до цього засобу перекладу Є. Тарнавський застосовує також і перекладацький коментар *Зам-Зама – легендарна гармата великого калібру, яку вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом*, що, з одного боку, дозволяє читачеві краще зрозуміти сутність об'єкту, позначуваного культурно-маркованою одиницею, а з іншого – вимагає від читача відволіктися від читання основного тексту для сприйняття пояснення від перекладача.

Інша власна назва у наведеному фрагменті – назва музею *Ajaib-Gher*, що відтворюється у перекладі Ю. Джугастрянської як *Аджаб-Гхер*, а в перекладі Є. Тарнавського – як *Аджайб-Ггар*. Очевидно, що у першому випадку застосовується практична транскрипція, у той час, як у другому випадку перекладач тяжіє до транслітерації із елементами адаптації.

Ще одна назва цього музею – *the Wonder House* – написана англійською мовою. Однак у перекладі Ю. Джугастрянської ця назва вилучається. Є. Тарнавський, у свою чергу, передає наведену власну назву із використанням граматичної заміни – *Будинок дивовиж*, де іменник в однині *Wonder* перетворено на іменник у множині *дивовижі*.

При відтворенні третьої назви того самого музею – *the Lahore Museum*, обидва перекладачі комбінують калькування із практичною транскрипцією. Однак, якщо у перекладі Ю. Джугастрянської інші трансформації не застосовуються (*Музей Лагора*), то Є. Тарнавський також вдається до граматичної заміни – заміни іменника *Lahore* прикметником *Лагорський* – *Лагорський музей*.

Назва масонського будинку у наступному прикладі – також індійського походження:

*On no account was Kim to part with them, for they belonged to a great piece of magic – such magic as men practised over yonder behind the Museum, in the big blue and white **Jadoo-Gher** – the Magic House, as we name the Masonic Lodge* [129, с. 3].

*За жодних обставин Кім не мав із ними розлучатися, адже вони були частиною великого чаклунства, такого, яке творять оті люди, ген за музеєм, у великому синьо-білому **Джаду-Гхері**, «чаклунському будинку», який ми зємо масонською ложею* [128, с. 10].

*За жодних обставин Кім не повинен був розлучатися з ними, бо вони були частинкою магії – тієї магії, яку люди практикували за музеєм, у великому синьо-білому **Джаду-Ггарі**, магичному будинку, який ми називаємо масонською ложею* [127, с. 4].

Як і *Ajaib-Gher*, власна назва *Jadoo-Gher* відтворена у перекладі у різні способи. Ю. Джугастрянська передає власну назву як *Джаду-Гхер*, удаючись до

комбінації транскрипції та транслітерації. Своєю чергою, Є. Тарнавський передає власну назву як *Джаду-Ггар*, транскрибуючи її.

Складну структуру має назва залізниці, що використовується в наступному фрагменті:

He afterwards took a post on the Sind, Punjab, and Delhi railway, and his regiment went home without him [129, с. 3].

Згодом він отримав місце на Сіндо-Пенджабо-Делійській залізниці, тож полк повернувся додому без нього [128, с. 9].

Пізніше він отримав хлібну посаду на Сіндо-Пенджабо-Делійській залізниці, і той полк повернувся додому без нього [127, с. 3].

Сполучення слів *Sind, Punjab, and Delhi railway* в обох перекладах передається як *Сіндо-Пенджабо-Делійська залізниця*, таким чином, три власні назви як компоненти назви залізниці зливаються при перекладі в одне складне слово, тобто, відбувається граматична заміна. Самі власні назви відтворюються при перекладі шляхом застосування практичної транскрипції.

Таким чином, культурно-маркована лексика у вигляді власних назв у романі Р. Кіплінга «Кім» представлена власними іменами, топонімами та назвами об'єктів, створених людиною. При перекладі наведених одиниць використовуються практична транскрипція, транслітерація, адаптивне транскодування, калькування, граматичні заміни, вилучення та перекладацький коментар. При цьому, якщо перші чотири способи перекладу застосовують обидва перекладачі, то граматичні заміни та перекладацький коментар більш типові для перекладів Є. Тарнавського, а вилучення – для перекладів Ю. Джугастрянської.

3.2.2. Переклад реалій

Наступна група одиниць культурно-маркованої лексики, що використовуються у романі Р. Кіплінга «Кім» – це реалії, що позначають об'єкти та явища у житті індійців, відсутні у культурі представників українськомовної спільноти.

У значній кількості випадків індійські реалії передаються в українській мові шляхом застосування транскодування, наприклад:

*Then there were holy men, ash-smeared **faquirs** by their brick shrines under the trees at the riverside, with whom he was quite familiar greeting them as they returned from begging-tours, and, when no one was by, eating from the same dish* [129, с. 4].

*А ще він водив тісну дружбу зі святими людьми, замурзаними попелом **факірами**, що сиділи біля своїх цегляних святилиць попід деревами на березі річки. Зустрічав їх після старцювання і, як ніхто не бачив, то їв із ними з однієї миски* [128, с. 11].

*Цікавили його й побожні люди, вимащені попелом **факіри** у своїх цегляних храмах під деревами на березі річки, з ними він був добре знайомий, вітав їх, коли ті поверталися після своїх походеньок за милостинею, і, коли ніхто не бачив, їв із ними з одного казанка* [127, с. 6].

У цьому випадку *faqir* – це назва роду занять людини, що відома українському читачеві з фільмів та зарубіжної літератури. Тому при перекладі наведеної реалії обоє перекладачів вважають за доцільне звернення до практичної транскрипції та відтворюють реалію як *факір*.

Ще один приклад – реалія *lama* (пор. *Далай-лама*):

*In open-mouthed wonder **the lama** turned to this and that, and finally checked in rapt attention before a large alto-relief representing a coronation or apotheosis of the Lord Buddha* [129, с. 7].

*Роззявивши рота від подиву, **Лама** повертався то в один, то в інший бік та, нарешті, завмер у захваті перед великим горельєфом, на якому було зображено коронування, або ж возвеличення, Будди* [128, с. 13].

*З роззявленим від зачудування ротом **лама** крутився туди і сюди, і нарешті застиг заворожений перед горельєфом коронації чи апофеозу Будди* [127, с. 10].

Оскільки українському читачеві знайома бодай форма вказаної реалії, при перекладі в обох випадках вона передається із застосуванням транскрипції як *Лама* у Ю. Джугастрянської та *лама* у Є. Тарнавського. Написання слова із великої або малої літери в різних перекладах показує, певно, ставлення перекладача до

культурного явища, а також у перекладі Ю. Джугастрянської перетворює реалію на ім'я персонажа. Однак загальноприйнятим варіантом є переклад Є. Тарнавського *лама*.

Подібний підхід мають перекладачі і до назв мов, що побутують в Індії, наприклад:

“O Children, what is that big house?” he said in very fair Urdu [129, с. 6].

«О, діти, а що то за великий будинок?» – спитав він на *урду*, якою, схоже, володів пречудово [128, с. 12].

«Діти, а що це за великий будинок?» – спитав він на дуже хорошому *урду*¹.

¹ *Урду* – одна з мов Індії, офіційна мова Пакистану, дуже близька до гінді; зазнала значного впливу перської та арабської мов; має арабський алфавіт [127, с. 8].

У цьому випадку *Urdu* передається в обох перекладах шляхом транслітерації як *урду*, однак Є. Тарнавський також додає коментар *Урду – одна з мов Індії, офіційна мова Пакистану, дуже близька до гінді; зазнала значного впливу перської та арабської мов; має арабський алфавіт*, що розширює знання читача про змальовуване в романі індійське суспільство.

Така сама ситуація спостерігається при перекладі реалії і в наступному фрагменті:

“Thy father was a pastry-cook, Thy mother stole the ghi,” sang Kim [129, с. 6].

«Твій батя пік кренделі, а мама вкрала *гі*,» – приспівував *Кім* [128, с. 11].

«Твій батько пік пиріжки, а мама твоя крала *гі*,» – наспівував собі *Кім*.

¹ *Гі* – різновид очищеного пряженого масла, яке широко використовується в Південній Азії для приготування їжі, лікування і проведення релігійних ритуалів [127, с. 7].

Реалія *ghi* в аналізованому фрагменті відтворюється Ю. Джугастрянською як *гі*, тобто, перекладачка транскрибує назву реалії. Є. Тарнавський, у свою чергу, передає реалію як *гі*, транслітерує її та додаючи коментар *Гі – різновид очищеного пряженого масла, яке широко використовується в Південній Азії для приготування їжі, лікування і проведення релігійних ритуалів*. У цьому випадку переклад Є. Тарнавського робить реалію більш екзотичною за звучанням для

українського читача, а додавання коментаря, у першу чергу, пояснює, що це – не звичайне слово, а назва елемента культури.

Транслітерація застосовується при відтворенні реалії і в наступному прикладі:

*Though he was burned black as any native; though he spoke the vernacular by preference, and his mother-tongue in a clipped uncertain sing-song; though he consorted on terms of perfect equality with the small boys of **the bazar**; Kim was white – a poor white of the very poorest [129, с. 3].*

*І хоча чорнотою засмаги він не відрізнявся від тубільців; хоча надавав рішучу перевагу місцевій говірці, а розмовляючи рідною мовою бубонів і ковтав слова; хоча приятелював на засадах абсолютної рівності з **базарними** хлопчиками, Кім був білим – білим злидарем із найбільш бідних [128, с. 9].*

*Хоча він і мав смагляву шкіру, як і будь-хто з місцевих, хоча й волів спілкуватися місцевою говіркою, бо рідною мовою висловлювався побіжно та невиразно, хоча й теревенив на рівних із шибениками на **базарі**, Кім усе ж був білим – найбільш бідним білим серед собі подібних [127, с. 3].*

Однак, якщо у перекладі Є. Тарнавського *bazar* просто транслітерується як *базар*, то Ю. Джугастрянська комбінує транслітерацію із граматичною заміною, перетворюючи іменник *bazar* на прикметник *базарний*.

Розглянемо наступний приклад:

*One of the young men of fashion – he who was found dead at the bottom of a well on the night of the earthquake – had once given him a complete suit of Hindu kit, the costume of a **low-caste** street boy, and Kim stored it in a secret place under some baulks in Nila Ram's timber-yard, beyond the Punjab High Court, where the fragrant **deodar** logs lie seasoning after they have driven down the Ravee [129, с. 5].*

*Один зі світських молодих людей – його знайшли мертвим на дні колодязя в ніч землетрусу, – подарував йому якийсь повний комплект індуїстського вбрання – костюм вуличного хлопчика з **нижньої касті**. Кім сховав його в потаємному місці, під балками на складі деревини у Ніла Рама, за Пенджабською судовою палатою, де запашині колоди **деодарів** висувувалися після сплаву по річці Раві [128, с. 11].*

Один із фертиків, той самий, котрого знайшли мертвим на дні криниці у ніч землетрусу, якимось подарував йому повний комплект індійського одягу вуличного хлопчика **нижчої касті**, який Кім ховав у криївці під однією балкою на пилорамі Ніла-Рама за будівлею Пенджабського верховного суду, де сохнуть запашині **деодарові** колоди, сплавлені річкою Раві [127, с. 6].

Іменник *deodar* в обох випадках транслітерується як *деодар*, однак Є. Тарнавський також вдається до граматичної заміни, перетворюючи транслітероване слово на прикметник *деодарові*.

У наведеному фрагменті також застосовано реалію *low-caste*, яка функціонує у реченні як єдине слово. При перекладі це слово перетворюється на словосполучення – **нижньої касті** у Ю. Джугастрянської та **нижчої касті** у Є. Тарнавського. Таким чином, у першому випадку використовується поєднання калькування та граматичної заміни, у той час, як у другому разом із граматичною заміною застосовується диференціація *low* як *нижчий*.

У деяких випадках, особливо, коли реалії складаються із слів англійської мови, для їх відтворення достатньо калькування:

*We be followers of the Middle Way, living in peace in our lamasseries, and I go to see **the Four Holy Places** before I die* [129, с. 6].

*Ми – послідовники серединного шляху і мирно живемо в наших монастирях, а я зібрався відвідати **чотири священних місця** раніше, ніж помру* [128, с. 13].

*Ми послідовники Серединного шляху, живемо мирно в своїх монастирях і я йду навідати **Чотири священні місця** перед смертю* [127, с. 9].

У цьому випадку в обох перекладах реалію *the Four Holy Places* відтворено практично однаково – шляхом калькування як **чотири священних місця** у Ю. Джугастрянської та **Чотири священні місця** у Є. Тарнавського. Відмінність полягає лише у закінченні прикметника при відмінюванні, що зумовлено особистими смаками перекладачів щодо норм української мови.

Із застосуванням додавання можуть відтворюватися реалії, якщо вони позначають міри, як у наступному фрагменті:

His father was worth perhaps half a million sterling, but India is the only democratic land in the world [129, с. 6].

Статок його батька сягав понад півмільйона фунтів стерлінгів, але Індія – єдина демократична країна світу [128, с. 11].

Статки його батька, можливо, сягали й півмільйона фунтів стерлінгів, та Індія – єдина демократична країна у світі [127, с. 7].

[Pound] sterling – це англійська міра грошей, що не є платіжним засобом в Україні та не є значно розповсюдженою. Тому обоє перекладачі при перекладі використовують повну назву міри, додаючи до транслітерованої одиниці *стерлінг(т)* слово *фунт* – **фунт** *стерлінг(т)ів*.

При відтворенні деяких реалій використовується комбінація транслітерації та калькування:

If the woman had sent Kim up to the local Jadoo-Gher with those papers, he would, of course, have been taken over by the Provincial Lodge and sent to the Masonic Orphanage in the Hills; but what she had heard of magic she distrusted [129, с. 4].

Якби жінка відправила Кіма з тими паперами до місцевого Джаду-Гхера, тамтешня ложка, звісно, прийняла б його та призначила до масонського сиротинця у горах, але вона не довіряла тому, що чула про чаклунство [128, с. 10].

Якби жінка послала Кіма до місцевої Джаду-Ггарі з цими паперами, його б, звісно, забрали в провінційну ложу та відправили до сиротинцю масонів на Пагорбах, та молодиця не довіряла тому, що чула про магію [127, с. 5].

Реалія *the Masonic Orphanage* відтворена обома перекладачами із застосуванням поєднання транслітерації та калькування. Однак, якщо Ю. Джугастрянська обмежується наведеними трансформаціями (*масонський сиротинець*), то Є. Тарнавський також удається до граматичної заміни, передаючи одиницю як *сиротинець масонів*, тобто, прикметник *Masonic* передається іменником *масонів*.

Шляхом диференціації передаються при перекладі реалії назви професій, як у наступних прикладах:

*Societies and **chaplains**, anxious for the child, tried to catch him, but O'Hara drifted away, till he came across the woman who took opium and learned the taste from her, and died as poor whites die in India [129, с. 3].*

*Благодійні товариства і **капелани** намагалися упіймати його, турбуючись про дитину, проте О'Гара втікав щоразу доти, поки не зустрівся із жінкою, яка вживала опіум. Він і собі приохотився до того смаку і помер, як умирають білі злидарі в Індії [128, с. 9].*

*Доброчинні товариства та **капелани**, котрі переживали за дитину, намагалися відібрати її, але О'Гара вештався, поки не натрапив на жінку, котра курила опій, перейняв від неї цю звичку і помер, як помирають бідні білі в Індії [127, с. 4].*

Іменник *chaplain* може означати як «капелан», так і «священник» взагалі, однак для того, щоб зберегти національний колорит твору, обоє перекладачі відворюють реалію як *капелан*, тобто, вказуючи на те, що це – священник, що має католицьку віру.

Цікавим при передачі реалій у перекладі є часте застосування генералізації, як-от:

*The **half-caste** woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim's mother's sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married Kimball O'Hara, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3].*

***Метиска**, яка його виховувала, курила опіум і тримала сяку-таку крамничку вживаних меблів на площі, де стоять дешеві візники. Вона казала місіонерам, нібито доводилася сестрою Кімовій матері. Але насправді його мати була нянькою в родині полковника і вийшла заміж за Кімбела О'Гару, молодого прапорщика ірландського полку Маверікців [128, с. 9].*

***Метиска**, котра наглядала за ним (курила опіум і вдавала, що тримає крамницю з уживаними меблями біля площі, де стояли тарантаси), розповідала місіонерам, що вона Кімова тітка, а його мати була доглядальницею в сім'ї одного*

полковника й вийшла заміж за Кімбола О'Гару, молодого сержанта ірландського полку маверикців¹.

¹ Маверикці – такого британського військового підрозділу ніколи не існувало [127, с. 4].

Реалія *half-caste* обома перекладачами передається як *метиска*, однак варто зазначити, що в оригіналі автор акцентує увагу на те, що жінка належала до різних каст, у той час, як метиска – лише представник різних націй без уточнення соціального становища.

Розглянемо наступний приклад:

On his head was a gigantic sort of tam-o'-shanter [129, с. 5].

На голові чужинець мав шапку, схожу на величезний берет [128, с. 12].

На його голові красувалася величенька шапчина [127, с. 7].

Реалія *tam-o'-shanter* позначає шотландський головний убір, однак при її відтворенні українською мовою обидва перекладачі обмежуються більш загальними словами – Ю. Джугастрянська використовує описову фразу *шапку, схожу на величезний берет*, а Є. Тарнавський взагалі використовує єдине досить загальне слово *шапчина*.

У наступному прикладі також застосовується генералізація:

The lama, haltingly at first, spoke to the curator of his own lamassery, the Suchzen, opposite the Painted Rocks, four months' march away [129, с. 8].

Лама, спочатку нерішуче, розповідав наглядачеві про свій рідний монастир Сач-дзен, розташований навпроти Розмальованих Скель, за чотири місяці шляху звідти [128, с. 14].

Лама спочатку невпевнено балакав із куратором про свій монастир у Сач-Дзені, який розташувався навпроти Фарбованих скель, на відстані чотирьох місяців дороги звідсіля [127, с. 11].

Реалія *lamasery* позначає не просто монастир, а монастир представників певної релігійної течії. Однак при перекладі це значення втрачається обома перекладачами, оскільки обоє передають іменник *lamasery* більш загальним словом монастир.

У деяких випадках перекладачі можуть звертатися до абсолютно різних способів відтворення реалій:

*The office was but a little wooden **cubicle** partitioned off from the sculpture-lined gallery* [129, с. 8].

Кабінет був звичайнісіньким закутком, відокремленим дерев'яною перегородкою від галереї, де стояли статуї [128, с. 14].

*Кабінет був невеличкою дерев'яною **комірчиною**, відгородженою від галереї зі скульптурами* [127, с. 11].

Реалія *cubicle* позначає тип робочого місця, відгородженого від інших елементів кімнати. Тож, якщо Ю. Джугастрянська використовує генералізацію, передаючи наведену реалію як *закуток*, то Є. Тарнавський намагається підібрати функціональний аналог реалії, використовуючи модуляцію та передаючи реалію як *комірчина*, що, хоч і іменує окрему кімнату, проте така кімната, як і *cubicle*, не є повноцінною, а отже, така заміна досить точно передає значення реалії при перекладі.

Однак такі трансформації можуть призводити і до перекладацьких втрат, наприклад:

*He was old, and his woollen **gaberdine** still reeked of the stinking artemisia of the mountain passes* [129, с. 6].

*Він був старий, і його вовняне **вбрання** ще тхнуло полином гірських ущелин* [128, с. 12].

*Він був старий і його вовняний **каптан** досі смердів полином із гірських яруг* [127, с. 8].

У цьому випадку, перекладаючи реалію *gabardine*, Ю. Джугастрянська, хоч і використовує генералізацію, передаючи реалію як *вбрання*, проте вона не викривляє значення реалії, на відміну від Є. Тарнавського, що передає реалію шляхом модуляції як *каптан*, відсилаючи читача до абсолютно іншої культури, таким чином, вводячи його в оману.

Ще один приклад різних підходів до перекладу – речення:

*He sat, in defiance of **municipal orders**, astride the gun Zam-Zammah on her brick platform opposite the old Ajaib-Gher – the Wonder House, as the natives call the Lahore Museum* [129, с. 3].

Усупереч *муніципальному наказові*, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі, цегляна платформа якої знаходилася якраз навпроти старого Аджаб-Гхер – тубільці називають так Музей Лагора [128, с. 9].

Незважаючи на *заборону міської управи*, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі², що стояла на цегляному постаменті навпроти Аджайб-Ггару – Будинку дивовиж, який ще називали Лагорським музеєм.

² Зам-Зама – легендарна гармата великого калібру, яку вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом [127, с. 3].

Реалія *municipal orders* відтворена Ю. Джугастрянською при перекладі шляхом калькування та граматичної заміни як *муніципальний наказ* із перетворенням іменника у множині на іменник в однині, що не шкодить передачі значення реалії. Є. Тарнавський намагається більш точно описати, про що йдеться у фрагменті, використовуючи конкретизацію *заборона міської управи*, таким чином, конкретизуючи *order* «наказ» як *заборона*, а *municipal* «муніципальний» як *міська управа*, в останньому випадку також замінюючи прикметник словосполученням.

Отже, практичний аналіз відтворення реалій при перекладі роману Р. Кіплінга «Кім» свідчить про те, що цей процес вимагає застосування широкого кола перекладацьких трансформацій – практичної транскрипції, транслітерації, адаптивного транскодування, додавання, генералізації, конкретизації, диференціації, модуляції та перекладацького коментаря. Зокрема, обидва перекладачі удаються до практичної транскрипції, транслітерації, адаптивного транскодування, додавання, диференціації та генералізації. Однак для перекладів Ю. Джугастрянської генералізація є більш типовою, у той час як Є. Тарнавський також досить часто послуговується конкретизацією, модуляцією і перекладацьким коментарем.

3.2.3. Переклад ідіоматичних виразів

Порівняно із іншими типами одиниць культурно-маркованої лексики, частка ідіоматичних виразів у романі Р. Кіплінга «Кім» є досить незначною.

Оскільки вони є нерозривними семантично, їх відтворення найчастіше відбувається шляхом застосування цілісного перетворення:

*As he reached **the years of indiscretion**, he learned to avoid missionaries and white men of serious aspect who asked who he was, and what he did* [129, с. 4].

*Вийшовши з **невинних літ**, він навчився уникати місіонерів і білих людей з серйозними обличчями, які допитувалися, хто він такий і що робить* [128, с. 10].

*Коли він **підріс**, то навчився уникати місіонерів і білих людей поважного вигляду, котрі цікавилися, хто він і чим займається* [127, с. 5].

Ідіома *the years of indiscretion*, що використовується у наведеному прикладі, має значення «роки необачності, тобто, молодість, юність». При перекладі обидва перекладача вдаються до цілісного перетворення, однак мають різний підхід до цієї трансформації – Ю. Джугастрянська використовує українське словосполучення *невинні літа*, таким чином, зберігаючи значення наївності людини, у той час, як Є. Тарнавський використовує дієслово *підріс*, в якому наведене конотативне значення втрачається.

Протилежна ситуація спостерігається при відтворенні ідіоматичного виразу у наступному фрагменті:

*Most of the talk was altogether **above his head*** [129, с. 8].

*Більша частина бесіди була **йому геть незрозуміла*** [128, с. 14].

*Більшість розмови була **йому зовсім невтямки*** [127, с. 11].

Ідіома *above his head*, застосована в наведеному прикладі, означає «незрозумілий, надто складний для розуміння». Ю. Джугастрянська використовує сполучення *йому незрозуміла*, що є стилістично нейтральним. Є. Тарнавський, у свою чергу, використовує сполучення зниженої стилістики *йому невтямки*, що адекватно передає розмовність мовлення у цьому випадку.

Отже, як демонструє практичний аналіз, при відтворенні ідіоматичних виразів обидва перекладача послуговуються такою перекладацькою трансформацією, як цілісне перетворення, при чому в обох випадках не завжди вдається зберегти стилістику та конотацію ідіоматичного виразу.

3.2.4. Передача «випадкових» лакун

Серед «випадкових» лакун у романі Р. Кіплінга «Кім» виділяємо розмовні варіанти слів, вигуки та запозичення.

Зокрема, розмовні варіанти слів при перекладі часто нейтралізуються:

Oh ye who tread the Narrow Way By Tophet-flare to Judgement Day, Be gentle when the heathen pray To Buddha at Kamakura! [129, с. 3]

Хто йде сумлінно в Божий світ // Своїм шляхом вузьких воріт, // Не киньте з тих, чий заповіт // Дав Будда із Кама'куру! [128, с. 9]

Вузька стежина випала вам, // Тим, хто судний день не відчув на шкурі. // Не зневажайте ж бо поган, // Що палять фіміам для Будди в Камакурі [127, с. 3]

Так, у наведеному прикладі розмовний займенник *ye* передано обома перекладачами іншими займенниками, що належать до літературної мови. Ю. Джугастрянська вдається до модуляції, відтворюючи його як *хто*, у той час, як Є. Тарнавський шляхом генералізації передає займенник як *вам*.

Розглянемо ще один приклад:

“Thy father was a pastry-cook, Thy mother stole the ghi,” sang Kim [129, с. 6].

«**Твій** батя пік кренделі, а мама вкрала гі,» – приспівував Кім [128, с. 11].

«**Твій** батько пік пиріжки, а мама **твоя** крала ггі¹,» – наспівував собі Кім.

¹ Ггі – різновид очищеного пряженого масла, яке широко використовується в Південній Азії для приготування їжі, лікування і проведення релігійних ритуалів [127, с. 7].

У цьому випадку застосовується розмовний архаїчний займенник *thy* «твій». Обидва перекладача передають його шляхом генералізації як *твій* / *твоя*, і стилістичне забарвлення у цьому випадку втрачається. У перекладі Ю. Джугастрянської *thy* у другому випадку взагалі піддається вилученню.

Досить велику проблему становить також відтворення вигуків, наприклад:

“Nay, nay,” said the policeman, shaking his head. “I do not understand your talk” [129, с. 6].

«**Ні, ні**, – вимовив поліцейський, хитаючи головою, – не розумію вашої мови» [128, с. 12].

«*Ні-ні*, – захитав головою правоохоронець. – Я не розумію, що ви там *патякаєте*» [127].

Заперечна частка у формі вигуку *пау, пау* обома перекладачами відтворена як *ні, ні*, що призводить до втрати стилістичного забарвлення. Однак Є. Тарнавський компенсує втрату, додаючи елемент розмовного мовлення *патякаєте* в іншій частині речення на противагу Ю. Джугастрянській, яка стилістичну втрату не компенсує.

Ще один приклад – відтворення вигуку *ау, ау*:

“*Ау, ау!*” *The lama mounted a pair of horn-rimmed spectacles of Chinese work* [129, с. 8].

«*Так, так!*» – *Лама одяг рогові окуляри китайської роботи* [128, с. 14].

«*Авжеж!*» – *лама насадив окуляри в роговій оправі китайської роботи* [127, с. 11].

У перекладі Ю. Джугастрянської цей вигук передано як *так, так*, тобто, відбувається модуляція. Є. Тарнавський відтворює вигук прислівником *авжеж*, додаючи до модуляції також граматичну заміну.

Запозичення з «наукових мов», наприклад, з латини, залишаються в тексті у їх вихідному вигляді:

His estate at death consisted of three papers – one he called his “ne varietur” because those words were written below his signature thereon, and another his “clearance-certificate” [129, с. 3].

*На час смерті його статок складався із трьох документів. Один він називав своїм **ne varietur**, бо ці слова стояли під його підписом, а другий – «свідоцтвом про звільнення»* [128, с. 9].

*На момент смерті все його майно складалося з трьох документів – один він називав своїм **ne varietur**², бо ці слова були зазначені під його підписом, другим була «посвідка про відставку».*

² *Ne varietur* (лат.) – не підлягає виправленню [127, с. 4].

Однак, варто зазначити, що Є. Тарнавський у цьому випадку додає коментар *Ne varietur* (лат.) – не підлягає виправленню, що пояснює читачеві значення запозичення.

Отже, аналіз демонструє, що при відтворенні «випадкових» лакун перекладачі послуговуються такими засобами, як диференціація, модуляція, генералізація, компенсація, граматична заміна та перекладацький коментар, при чому останні три засоби більш типові для перекладу Є. Тарнавського, аніж Ю. Джугастрянської.

Кількісна інтерпретація результатів дослідження представлена у Додатку Б. Відповідно до результатів дослідження, як у перекладі Ю. Джугастрянської, так і в перекладі Є. Тарнавського культурно-маркована лексика найчастіше передається при перекладі шляхом застосування лексичних трансформацій (63,46% та 50,85% відповідно), див. рис. 3.1 та рис. 3.2. У цій групі найбільш частотними є практична транскрипція (28,85% та 22,03% відповідно) та транслітерація (19,23% та 18,64% відповідно).

На другому місці в обох перекладачів стоять лексико-семантичні трансформації, частка яких становить 17,31% у перекладах Ю. Джугастрянської та 20,34% у перекладах Є. Тарнавського. У цій групі найбільш розповсюдженими трансформаціями є генералізація (9,62% та 6,78% відповідно) та диференціація (7,69% та 6,78% відповідно).

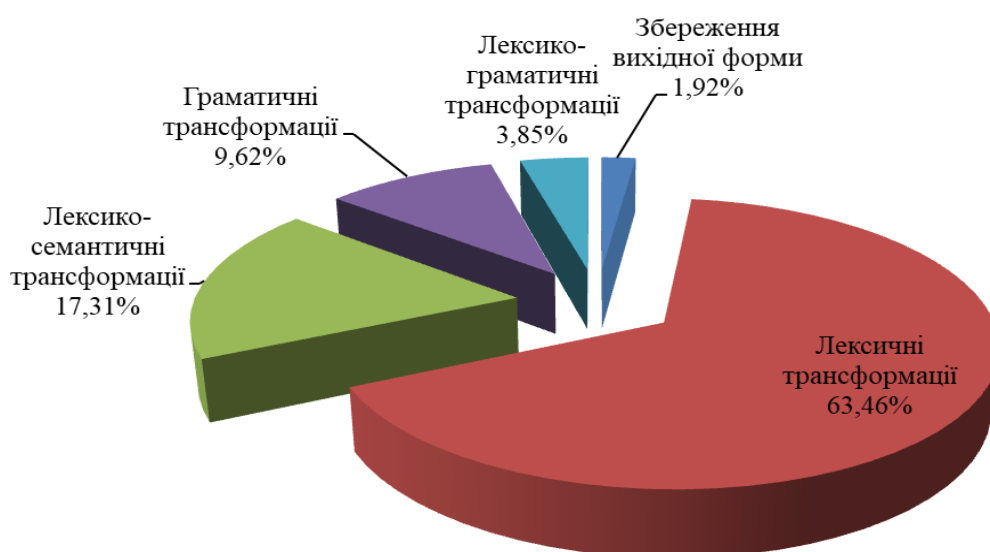

Рисунок 3.1. Засоби передачі культурно-маркованої лексики роману Р. Кіплінга «Кім» у перекладі Ю. Джугастрянської

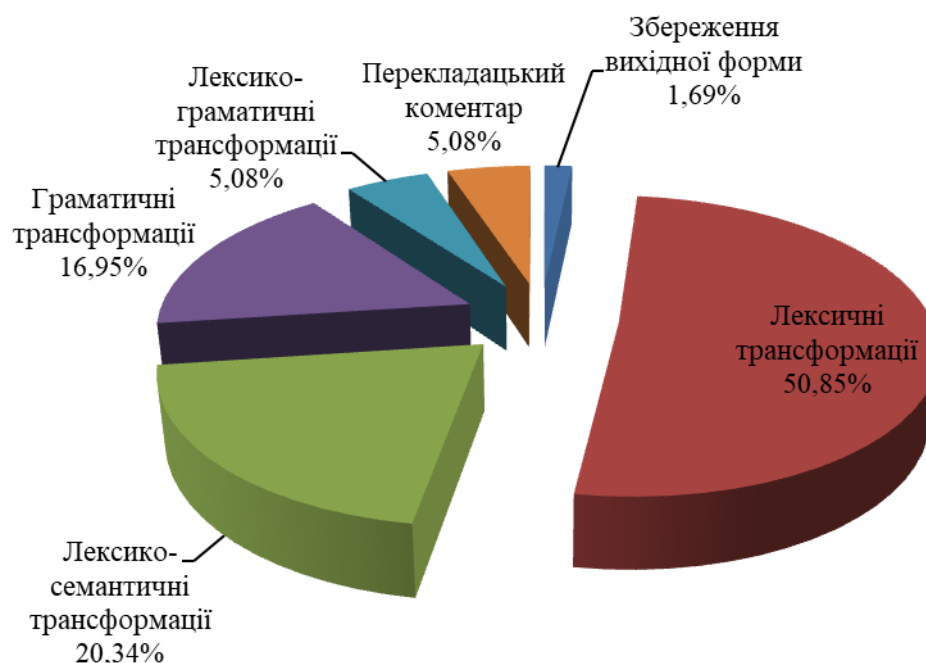

Рисунок 3.2. Засоби передачі культурно-маркованої лексики роману Р. Кіплінга «Кім» у перекладі Є. Тарнавського

Склад та частотність інших перекладацьких трансформацій, натомість, демонструє певні відмінності. Зокрема, Є. Тарнавський частіше вдається до граматичних трансформацій (16,95%), аніж Ю. Джугастрянська (9,62%), що особливо стосується граматичних заміन (15,25% проти 5,77%).

До того ж, типовими засобами перекладу в арсеналі Є. Тарнавського є перекладацький коментар (5,08%) та компенсація (1,69%), які не спостерігаються при перекладі роману Ю. Джугастрянською.

Отже, творчий спадок Р. Кіплінга є значним, його творчість охоплює значну кількість жанрів поезії та прози. Як на британця, що проживав в Індії, на письменника значно вплинули як англійська, так і індійська культура, тому в його творчості часто знаходять відображення елементи національного колориту описуваних народів – вірші або прислів'я, приказки, реалії та інші мовні засоби. Роман «Кім» вважається одним із найкращих романів у творчості письменника та в англійській літературі взагалі. Він описує становлення дитини, яка потрапила в чуже суспільство та адаптувалася до нього, демонструючи «дифузю» культур. Хоча перші переклади творів Р. Кіплінга українською мовою датуються 90-ми роками

XIX ст., роман «Кім» уперше було перекладено українською мовою лише у 2017 році Ю. Джугастрянською, яка отримала за переклад премію імені М. Рильського, і через рік – Є. Тарнавським.

У тексті роману Р. Кіплінга «Кім» присутні всі розглядувані в попередньому розділі типи одиниць культурно-маркованої лексики, зокрема, власні назви, реалії, ідіоматичні вирази та «випадкові» лакуни. У роботі здійснено аналіз відтворення таких культурно-маркованих одиниць двома українськими перекладачами – Ю. Джугастрянською та Є. Тарнавським.

Зокрема, культурно-маркована лексика у вигляді власних назв у романі Р. Кіплінга «Кім» представлена власними іменами, топонімами та назвами об'єктів, створених людиною. При перекладі наведених одиниць використовуються практична транскрипція, транслітерація, адаптивне транскодування, калькування, граматичні заміни, вилучення та перекладацький коментар. При цьому, якщо перші чотири способи перекладу застосовують обоє перекладачі, то граматичні заміни та перекладацький коментар більш типові для перекладів Є. Тарнавського, то вилучення – для перекладів Ю. Джугастрянської.

Відтворення реалій вимагає застосування широкого кола перекладацьких трансформацій – практичної транскрипції, транслітерації, адаптивного транскодування, додавання, генералізації, конкретизації, диференціації, модуляції та перекладацького коментаря. Зокрема, обидва перекладачі удаються до практичної транскрипції, транслітерації, адаптивного транскодування, додавання, диференціації та генералізації. Однак для перекладів Ю. Джугастрянської генералізація є більш типовою, у той час, як Є. Тарнавський також досить часто послуговується конкретизацією, модуляцією і перекладацьким коментарем.

При передачі ідіоматичних виразів обидва перекладачі послуговуються такою перекладацькою трансформацією, як цілісне перетворення, при чому в обох випадках не завжди вдається зберегти стилістику та конотацію ідіоматичного виразу.

При відтворенні «випадкових» лакун перекладачі послуговуються такими засобами, як диференціація, модуляція, генералізація, компенсація, граматична

заміна та перекладацький коментар, при чому останні три засоби більш типові для перекладу Є. Тарнавського, аніж Ю. Джугастрянської.

Узагальнення інформації показало, що основними засобами відтворення при перекладі культурно-маркованої лексики, що використовується в романі Р. Кіплінга «Кім» вважаємо лексичні та лексико-семантичні перекладацькі трансформації, серед яких основні – практична транскрипція, транслітерація, генералізація та диференціація. Важливо відзначити, що у перекладах Ю. Джугастрянської та Є. Тарнавського не спостерігається суттєвих відмінностей у підході до відтворення культурно-маркованої лексики, окрім того, що Є. Тарнавський намагається розтлумачити значення лексичної одиниці читачеві шляхом додавання перекладацького коментаря. В обох випадках перекладачі прагнуть зберегти як значення, так і стилістичні особливості культурно-маркованих лексичних одиниць при перекладі.

ВИСНОВКИ

Метою проведення представленої дослідження було визначення особливостей відтворення культурно-маркованих одиниць в українському перекладі на матеріалі роману Р. Кіплінга «Кім» та його перекладів, виконаних Ю. Джугастрянською та Є. Тарнавським. Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. Переклад як творча діяльність характеризується часом та простором, направленістю і функціональністю та способом виконання. Основне завдання перекладача художнього тексту – зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту. Перекладач відтворює текст перекладу, створюючи аналог оригіналу у новій суспільній, національній, культурній та мовній реальності, а тому процес письмового перекладу – це процес творчого пошуку відповідників художньої своєрідності тексту-оригіналу. У процесі перекладу значну роль відіграють як особистість перекладача, так і естетична реакція потенційного читача. Тому основні вимоги до художнього перекладу – це точність, лаконічність, ясність та літературність.

2. При відтворенні художнього тексту в перекладі важливим завданням постає добір вдалого еквівалента для перекладу та досягнення адекватності перекладу. Адекватність перекладу – це відповідність тексту перекладу визначеним комунікативним цілям і задачам, у той час, як еквівалентність є абсолютним критерієм, що визначає адекватність крізь призму реакції перекладача на комунікативну ситуацію. Необхідність збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити в читача хибне враження.

3. Відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі вимагає її глибокого розуміння та інтерпретації перекладачем, а отже, дослідження особливостей її передачі при перекладі вимагає, у першу чергу, розуміння її сутності та особливостей її використання в художньому тексті. Культурно-маркована лексика, що використовується в художньому тексті, зумовлена особливостями культури, у якій цей текст створюється. Культура у цьому випадку розуміється як

комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань. Це – складна динамічна гомеостатична система, яка має такі ж закономірності розвитку, що й інші природні системи. Найбільш загальною класифікацією культури є її розподіл на матеріальну (сукупність творених людством матеріальних цінностей) та духовну (наука, філософія, мистецтво, мораль, політика, право, освіта, релігія та ін.). Являючи собою «проміжний світ» між народом та оточуючим його об'єктивним світом, мова дуже тісно пов'язана з культурою, а отже, система значень, які є в мові, представляє єдину систему поглядів, яку засвоює носій мови у процесі оволодіння нею, а взаємозв'язок мови та культури особливо відчувається в лексиці, граматиці, фразеології та концептуалізації картини світу народу.

4. Розуміння методології відтворення культурно-маркованої лексики при перекладі зумовлює необхідність її класифікації відповідно до об'єктів номінації та стилістичних особливостей. Культурно-маркована лексика являє собою лексичні лакуни, що розуміються як певний сенс, який не має в досліджуваній мові однослівного найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на тлі наявності подібних найменувань в мові, з якою мова порівнюється. Основними класами лексичних лакун постають власні назви, реалії та «випадкові лакуни»:

1) власні назви є культурно маркованими з огляду на те, що вони містять у своїй семантиці культурологічний та енциклопедичний компоненти;

2) культурна маркованість реалій зумовлюється тим, що вони позначають явища, які не передаються звичними методами трансляції інформації з однієї мови на іншу (предмети або явища матеріальної частини культури, етнонаціональні особливості, звичаї, обряди), історичні факти або процеси, які зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах;

3) культурна маркованість ідіоматичних виразів визначається самою їх природою та належністю до джерел народної мудрості, що залежить від культурно-історичного розвитку народу;

4) поява «випадкових» лакун пов'язана із тим, що деякі слова не мають відповідностей у лексичному складі іншої мови, однак такі поняття існують у ній.

5. Завданням художнього перекладу є передача не лише мовних особливостей та образної системи художнього тексту, а і образно-ідейної суті першотвору, а отже, критичними для художнього перекладу постають еквівалентність та адекватність, що у випадку із культурно-маркованою лексикою досягаються шляхом її делакунізації. Отже, методологія перекладу культурно-маркованої лексики повинна включати вивчення принципів її делакунізації, що може досягатися з використанням певних перекладацьких стратегій (очуження / одомашнення), а основними засобами делакунізації художніх текстів постають: транскрипція / транслітерація, переклад (заміни), приблизний переклад та контекстуальний переклад.

6. Творчий спадок Р. Кіплінга охоплює значну кількість жанрів поезії та прози та характеризується взаємним впливом та взаємопроникненням двох культур – англійської та індійської. Як і в інших творах, в романі «Кім» шляхом змалювання головного героя, який знаходиться у стані «дифузії» культур та розвивається у їх взаємозв'язку, передає елементи національного колориту описуваних народів. Хоча перші переклади творів Р. Кіплінга українською мовою датуються 90-ми роками ХІХ ст., роман «Кім» уперше було перекладено українською мовою лише у 2017 році Ю. Джугастрянською, яка отримала за переклад премію імені М. Рильського, і через рік – Є. Тарнавським.

7. Перекладознавчий аналіз культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» у перекладах Ю. Джугастрянської та Є. Тарнавського демонструє, що основними засобами відтворення при перекладі культурно-маркованої лексики є лексичні та лексико-семантичні перекладацькі трансформації, серед яких основні – практична транскрипція, транслітерація, генералізація та диференціація. При цьому власні назви найчастіше відтворюються шляхом застосування практичної транскрипції та транслітерації, реалії – практичної транскрипції, транслітерації, диференціації та модуляції, ідіоматичні вирази – цілісного перетворення, а «випадкові» лакуни – диференціації та модуляції. Важливо відмітити, що у перекладах Ю. Джугастрянської та Є. Тарнавського не спостерігається суттєвих

відмінностей у підході до відтворення культурно-маркованої лексики, окрім того, що Є. Тарнавський намагається розтлумачити значення лексичної одиниці читачеві шляхом додавання перекладацького коментаря. В обох випадках перекладачі прагнуть зберегти як значення, так і стилістичні особливості культурно-маркованих лексичних одиниць при перекладі.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, уточнення потребує саме поняття культурно-маркованої лексики, подальшого вивчення вимагають класи культурно-маркованої лексики. Дослідження особливостей перекладу роману Р. Кіплінга «Кім» демонструє необхідність його подальшого вивчення із визначенням як стратегій відтворення авторського ідіостилю взагалі, так і стратегій делакунізації культурно-маркованої лексики роману в українськомовному перекладі та відтворення інших його окремих стилістичних особливостей, оскільки проведене дослідження показало, що два різних перекладачі демонструють досить схожий підхід до відтворення культурно-маркованої лексики роману, а виявлені відмінності можуть розкритися більш яскраво на прикладі аналізу інших мовних одиниць, що використовуються письменником.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові праці

1. Абдуразакова Ш. Р. Межязыковые лакуны и способы их перевода. *Филология и лингвистика в современном обществе: материалы Междунар. науч. конф.* (г. Москва, май 2012 г.). Москва: Ваш полиграфический партнер, 2012. С. 97–99.
2. Акопян І. С. Дві стратегії в українському художньому перекладі (на матеріалі п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»). *Молодий учений*. 2013. № 4. С. 193–199.
3. Альошина М. Д. Відтворення ідіостилю Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Сойєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна»): дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.16 «Перекладознавство»; Херсонський державний університет. Київ, 2015. 211 с.
4. Анализ статей зарубежной художественной и научной литературы / под ред. Г. С. Авессаламова. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1980. 135 с.
5. Анохіна Т. О. Декодування лексичних та семантичних лакун на міжмовних векторах лінгвістики. *Філологічні трактати. Мовознавство*. 2016. № 2. Т. 7. С. 38–45.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва: Междунар. Отношения, 1975. 240 с.
7. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Изд. 3-е. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 235 с.
8. Белянин В. П. Психолингвистические аспекты художественного текста. Москва: МГУ, 1988. 120 с.
9. Бока О. В., Барсук Т. В. Актуалізація власних імен у казковому дискурсі. *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. 2008. № 1. С. 9–14.
10. Браїлко Ю. Семантична специфіка онімів. *Філологічні науки*. 2009. № 1. С. 111–116.

11. Бублейник Л. В. Проблематика художнього перекладу: семантико-стилістичні аспекти: навч. посіб. Луцьк: ВІЕМ, 2009. 68 с.
12. Букреева Л. Л., Береснев С. Д. Об адекватности художественного образа в оригинале и переводе. *Филол. науки*. 1986. № 2. С. 60.
13. Вітульова О. О., Тарасенко К. В. Магістральні напрями та провідні тенденції наукових пошуків в площині художнього перекладу драматичних творів. *Тиждень науки – 2014*. Збірник тез доповідей щорічної науково-практичної конференції серед викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів і студентів ЗНТУ. Запоріжжя. 14-18 квітня 2014 р. В 5 томах. Т. 4 / редкол.: Ю. М. Внуков (відпов. ред.) та ін. Запоріжжя: ЗНТУ, 2014. С. 66–68.
14. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 2002. 343 с.
15. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Реалии // Мастерство перевода. 1969. № 6. С. 432–456.
16. Гайналь Т. А. Підходи до визначення культури в філософії. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 393–396.
17. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
18. Герасимова О. А. Генезис теорій взаємного впливу мови, культури та суспільства. *Держава і суспільство*. 2011. № 3. С. 203–209.
19. Головня А. В. Лінгвокультурний простір художньої прози Редьярда Кіплінга: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови»; Донецький національний університет. Донецьк, 2008. 19 с.
20. Горішна Л. В. Анімалістичні характери в індивідуальній авторській міфології Р. Кіплінга. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2014. № 3 (79). С. 79–93.
21. Давидова О. В. Соціолінгвістичний аспект функціонування лінгвокультурних реалій в англомовній художній літературі та їх відтворення українською мовою. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2018. 116 с.

22. Данильян О. Г., Тараненко В. М. *Философия*. Москва: Изд-во Эксмо, 2005. 512 с.
23. Дейнеко І. А. До проблеми відтворення образно-стилістичної системи автора в перекладі. *Вісник Житомирського державного університету*. 2013. № 4 (70). С. 239–242.
24. Джваршейшвили Р. Г. *Психологическая проблема художественного перевода*. Тбилиси: Мецниереба, 1984. 66 с.
25. *Дискурс іноземномовної комунікації*. Колективна монографія. Львів: Видавництво Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2001. 495 с.
26. Добросклонская Т. Г. *Вопросы изучения медиа текстов*. Москва: МГУ, 2000. 240 с.
27. Дробышева Т. В. *Коммуникативно-прагматический аспект художественного текста (на материале русских переводов романа Ф. С. Фицджеральда «Великий Гэтсби»): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Воронежский государственный университет. Воронеж, 2009. 22 с.*
28. Жданова А. В. *Драматические произведения Лопе де Веги в России: история и сопоставительный лингвостилистический анализ русских переводов XVIII – XX вв.: автореф. дис. на соиск. учен. ступени канд. филол. наук: 10.02.05 «Романские языки», 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»; Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2008. 27 с.*
29. Желєзняк І. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв. *Мовознавство*. 2001. № 1-2. С. 13–18.
30. Жураківська Н. М. Мистецтво поетичного перекладу (філософський аспект). *Вісник Київського національного університету*. 2012. Том 2. № 1. С. 7–13.
31. Засєкін С. В. Художній текст, читач і перекладач: психолінгвістичний вимір взаємодії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 16. С. 44–48.

32. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1983. 176 с.
33. Зотова Л. И. Специфика «малой прозы» Р. Киплинга 1880 1890-х годов. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2009. № 4 (1). Т. 11. С. 180–184.
34. Иванкова Т. А. Национально маркированная лексика в англоязычных газетах России. *Вестник ТГПУ*. 2011. С. 113–118.
35. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика. Санкт-Петербург: Типография издательства СПбГУ, 2006. 192.
36. Исупов К. Г. Имя. *Ономастичні науки*. 2008. № 2. С. 6–8.
37. Караневич М. Прагматичний аспект перекладу художньої літератури. *Studia methodologica*. 2011. № 32. С. 83–89.
38. Киплинг Р. Ким: Роман / предисл., коммент. Ю. И. Кагарлицкого. Москва: Высш. шк., 1990 . 287 с
39. Кисільова Я. В. Проблема збереження колориту при перекладі національно-специфічних слів (на прикладі поняття реалія). *Українська орієнталістика*. 2009. № 4. С. 70–75.
40. Коломейцева Е. М., Макеева Н. М. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. 92 с.
41. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2001. 424 с.
42. Коптілов В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. Київ: Дніпро, 1972. 214 с.
43. Король А. П. Особливості перекладу реалій. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / відп. за вип. В. В. Опанасюк*. Суми: СумДУ, 2013. Ч. 1. С. 97.
44. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2008. 510 с.

45. Косилова М. Ф. Издержки экономной стратегии мезга. *Вопр. психологии*. 1990. № 2. С. 110–116.
46. Котеленець М. П. Особливості передачі українських реалій у сучасній англослов'янській прозі. *Держава та регіон*. 2011. № 1. С. 71–77.
47. Кравчук І. В. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 2. С. 60–63.
48. Кремінська О. О. Національний колорит в оповіданнях Ред'ярда Кіплінга. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. Ч. 1. С. 171–176.
49. Критенко А. П. До теорії власних назв. *Ономастика*. Київ, 1966. С. 18–21.
50. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
51. Кшеневская У. Л., Стародубцева А. В. Языковые лакуны в публицистическом тексте и способы их элиминирования в процессе перевода. *Вестник Новосибирского государственного педагогического университета*. 2016. № 4 (32). С. 154–166.
52. Лановик М. Художній переклад: діалог національних культур, історичних епох та мистецьких світів. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2004. № 33. Ч. 2. С. 184–190.
53. Лейчик В. М. Отношения между культурой и языком: общие функции. *Вестник МГУ. Сер.19*. 2003. № 2. С. 17–30.
54. Лотоцька О. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики (на основі англослов'янських прозових творів О. Генрі). *Наукові виклади*. 2012. № 3. С. 72–74.
55. Мануэльян А. Г. Языковая личность Редьярда Киплингa: лингвопрагматические и социокультурные характеристики: дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Кубанский государственный университет». Краснодар, 2019. 150 с.

56. Мардынский И. П. Редьярд Киплинг-публицист: историко-журналистские и жанрово-тематические аспекты интегративной характеристики: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.10 «Журналистика»; ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный университет». Краснодар, 2012. 28 с.

57. Марчук О. В. Власні назви у фентезійних творах: класифікація антропонімів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 26. Т. 2. С. 46–47.

58. Махонина А. А. Проблема описания лексической лакуарности (на материале русско-английских субстантивных лакун): автореф. дисс. на здоб. наук. ступеня канд. филолог. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Воронежский государственный университет. Воронеж, 2006. 16 с.

59. Мирошниченко В. М., Отрохова Ю. С. Проблеми та варіанти здійснення перекладу власних назв з англійської мови українською. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. № 26. С. 28–32.

60. Михайленко О. О. Прием перекладу як один з основних елементів техніки перекладу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 13 (248). С. 201–208.

61. Мороз Н. А. Когнитивный аспект перевода языковых реалий поэмы Н. В. Гоголя «Мертвые души» с русского языка на английский язык. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 39 (117). С. 115–117.

62. Морозов М. М. Пособие по переводу русской художественной прозы на английский язык. Москва: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1986. 146 с.

63. Найда Ю. К науке переводить. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва: Международные отношения, 1978. С. 115–136.

64. Невинна К. Переклад реалій (на прикладі твору Юрія Андруховича «Дванадцять обручів»). *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2011. № 2. С. 28–36.

65. Нечаева Е. А. Выявление лакун и их классификация в терминологии предметной области «связи с общественностью» (на материале английского и русского языков). *Jazyk a kultúra*. 2015. № 23-24. С. 305–312.

66. Никольская Т. Е. Ассоциативное поле личного имени. *Семантика языковых единиц*: докл. IV междунар. конф. Москва, 1998. Т. 1. С. 123–147.
67. Никонова В. Г. Межъязыковая речевая корреляция как проблема художественного перевода (на материале русских переводов Шекспира). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2014. № 9 (1). С. 58–63.
68. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь. Київ: Радянський письменник, 1986. 244 с.
69. Новикова Ю. В. Языковые и транслатологические средства выражения сатиры: социолингвистический и лингвокультурологический подходы (на материале текста произведения М. А. Булгакова «Собачье сердце» и его вторичных текстов): автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.19 «Теория языка»; ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». Ростов-на-Дону, 2012. 21 с.
70. Нуриев Н. А. Психолингвистический статус грамматических преобразований при переводе художественного текста: на материале французского и русского языков: автореф. дис. на соиск. науч. ст. канд. филолог. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Институт языкознания РАН. Москва, 2005. 20 с.
71. Паламарчук О. Л. Українські оніми у чеських перекладах художньої літератури. *Вісник Львівського університету*. 2009. № 48. С. 206–211.
72. Петрушенко В. Л. Філософія. 3-тє видання, перероб. і доповн. Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. 506 с.
73. Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного»). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. № 54. С. 188–195.
74. Поляренко В. С. Мова і культура: взаємодія та співіснування. Рисі характеру українського народу як складова національної культури. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). Ч. 3. С. 8–10.
75. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка. Воронеж: ВГУ, 1984. 149 с.

76. Попович А. Проблемы художественного перевода / под общ. ред. П. М. Топера. Москва: Высшая школа, 1980. 199 с.
77. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва: Лабиринт, 2007. 248 с.
78. Приймачок О. Оригінальні компоненти в художньому перекладі з близькоспорідненої мови. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. № 3. С. 149–157.
79. Проскурин Б. М. «Ким» Редьярда Киплинга: жанровая структура и проблемы перевода (размышления по поводу пермского издания романа в 1991 г.). *Вестник Пермского университета*. 2010. № 6 (12). С. 98–108.
80. Псурцев Д. В. К проблеме перевода и интерпретации. *Проблемы переводческой интерпретации текста конца 20-го начала 21-го веков: хрестоматия*. Екатеринбург: Лингва, 2009. С. 240–251.
81. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Р. Валент, 2007. 244 с.
82. Сальмон Л. Механизмы юмора. О творчестве Сергея Довлатова. Москва: Прогресс-Традиция, 2008. 255 с.
83. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / пер. с англ., коммент. и статья В. В. Сапова. Санкт-Петербург: Изд-во Русского Христианского гуманитарного Института, 2000. 1056 с.
84. Ставицька Л. О. Про характер взаємодії категорії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови. *Мовознавство*. 1986. № 4. С. 61–64.
85. Стеценко В. І. Культура в термінах від «а» до «я». Культурологічна абетка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 174 с.
86. Стрельникова Н. А. Переводчик в субъектной структуре художественного текста: интерпретация языковых особенностей русских переводов трилогии Дж.Р.Р. Толкина «Властелин Колец». *Материалы докладов XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов»* / Отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев [Электронный ресурс]. Москва: МАКС Пресс, 2009. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Систем. вимоги: ПК з

процесором 486 +; Windows 95; дисковод CD-ROM; Adobe Acrobat Reader. Назва з екрану.

87. Суперанская А. В. Теоретические основы практической транскрипции. Москва: Наука, 1978. 284 с.

88. Тарасова М. В. Культура как система: основные тенденции исследования. *Вестник ОГУ*. 2011. № 7 (126). С. 136–143.

89. Туляков Д. С. Поэтика многоголосия в романе Р. Киплинга «Ким» и его переводах на русский язык: встреча «двух рубежей» на страницах пермской книги. *Вестник Пермского университета*. 2011. № 3 (15). С. 185–192.

90. Тупиця О. Ю., Зімакова Л. В. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко та ін. Дорогобич: Посвіт, 2011. С. 251–259.

91. Федоров А. В. Введение в теорию перевода. Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1953. 335 с.

92. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. 5-е изд. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Москва: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ»», 2002. 416 с.

93. Фінкель О. М. Теорія й практика перекладу. *Забутий теоретик українського перекладознавства: Зб. вибраних праць / за ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана*. Вінниця: Нова Книга, 2007. С. 49–182.

94. Фоміна О. В. Твори Редьярда Кіплінга як історичні джерела з трансформації ідеї Імперії в британському суспільстві в кінці вікторіанської доби. *Грані*. 2013. № 10 (102). С. 159–164.

95. Хлебникова А. И. Художественный мир «Книг джунглей» и «Сказок просто так» Р. Киплинга: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук : 10.01.05 «Литературы народов Европы, Америки и Австралии»; Ленинградский ордена Трудового Красного Знамени государственный педагогический институт имени А. И. Герцена. Ленинград, 1985. 30 с.

96. Хоссейн Дж. Безэквивалентная лексика как свернутый дискурс: дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.01 «Русский язык»; Мовковский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2003. 132 с.

97. Чепель Н. П. Прагматические аспекты перевода исторических реалий с русского языка на английский язык: автореф. дисс. на стиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»; Московский государственный лингвистический университет. Москва, 2005. 28 с.

98. Чередниченко О. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.

99. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.

100. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика (Газетно-информационный и военно-публицистический перевод). Москва: Воениздат, 1973. 280 с.

101. Шевцова О. В. Співвідношення перекладознавчих феноменів «адекватність» та «еквівалентність». *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. № 42. Ч. 2. С. 443–450.

102. Шелякіна А. В. Культурно маркована лексика як когнітивний компонент міжкультурної комунікації (на матеріалі американського варіанту англійської мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. № VI (51). Вип. 176. С. 65–68.

103. Штангурська І. Ю. Проблеми художнього та фахового перекладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 16. С. 53–56.

104. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста. Санкт-Петербург, 2005. 512 с.

105. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. Москва: Симпозиум, 2006. 576 с.

106. Яковенко М. В. Трансонимизация как ономастическая универсалия. *Ономастичні науки*. 2009. № 3. С. 6–8.

107. Ясиненко Н. П. Русская лексика на страницах англоязычной прессы, издаваемой в России: культурологический аспект: дис. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 24.00.01 «Теория и история культуры»; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2005. 191 с.

108. Яшина М. Г. Анализ и семантизация культурно маркированной лексики (на материале итальянского языка): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: 10.02.05 «Теория языка»; Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2009. 20 с.

109. Ящук О. Л. Особливості перекладу англійських власних назв. *Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań*. 2012. № 5 (29). С. 119–120.

110. Alanen K. Способы передачи финской безэквивалентной лексики (на материале пособий по социальной адаптации для русскоязычных иммигрантов). *Huhtikuu*, 2006. 85 с.

111. Algeo J. K., Algeo K. Onomastics as an Interdisciplinary Study. *Names*. 2000. Vol. 48. No. 3/4. P. 265–274.

112. Bhullar A. S. India's Myth and Reality: Images of India in the notion by English Writers. Dehli: Macmillan, 1985. 165 p.

113. Eco U. Experiences in Translation. Toronto: University of Toronto Press, 2001. 132 p.

114. Groff P. Research versus the Psycholinguistic Approach to Beginning Reading. *The Elementary School Journal*. 1980. Vol. 81. No. 1. P. 26–32.

115. Hatziaki A. The Process of Comprehension from a Psycholinguistic Approach – Implications for Translation. *Translators' Journal*. 2007. Vol. 52. No. 1. P. 13–21.

116. Hewitt D. English Fiction of the Early Modern Period. 1890-1940. London: Longman, 1988. 275 p.

117. Ischenko I. Difficulties While Translating Realia. *Вісник Дніпропетровського Університету Імені Альфреда Нобеля, Серія «Філологічні Науки»*. 2012. № 1 (3). С. 273–278.

118. Langendonck W. van. *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin: Walter de Gruyter, 2007. 378 p.
119. Mahadi T. S. T., Jafari S. M. Language and Culture. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2012. Vol. 2. No. 17. P. 230–235.
120. Matsumoto D. *Culture and Psychology*. Pacific Grove, CA: Brooks / Cole, 1996. 544 p.
121. Nida E. Principles of correspondence. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London and New York: Routledge, 2000. P. 126–140.
122. Nida E. A., Taber C. R. *Theory and practice of translation*. Netherlands: BRILL, 2003. 218 p.
123. Pym A. Multilingual Intertextuality in Translation. *The Intertextual Dimension of Discourse* / ed. by B. Penas Ibáñez. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 1996. P. 207–218.
124. Sharifian F., Palmer G. B. *Applied Cultural Linguistics: Implications for Second Language Learning and Intercultural Communication*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2007. 170 p.
125. Shuttleworth M., Cowie M. *Dictionary of Translation Studies*. Manchester: M239HH, UK, 1997. 223 p.
126. Venuti L. *The Translator's Invisibility. History of Translation*. London, New York: Routledge, 2004. 353 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

127. Кіплінг Р. Кім / пер. Є. Тарнавського. Київ: Знання, 2018. 335 с.
128. Кіплінг Р. Кім / пер. Ю. Джугастрянської. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2017. 256 с.
129. Kipling R. Kim. URL: <http://pinkmonkey.com/dl/library1/kplng033.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

Довідкова література

130. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608 с.
131. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А. В. Суперанская. Москва: Наука, 1978. 199 с.
132. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
133. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы: Пособие по страноведению. Москва: Высш. шк., 1988. 240 с.
134. Ярцева В. Н. Большой энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1998. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/index.html> (дата звернення: 10.10.2020).

Інтернет-джерела

135. Божко С. «Кім» – один із тих текстів, які випробовують». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/kim-odyn-iz-tyh-tekstiv-yaki-vyprovovuyut> (дата звернення: 10.10.2020).
136. Бондар Л. В., Полюк І. С. Закономірності та особливості процесу письмового перекладу текстів різних жанрів. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-3/07_Polyuk.pdf (дата звернення: 10.10.2020).
137. Взаємозв'язок та взаємодія мови й культури. *Молодий філолог*. URL: <http://kovalenkobog.blogspot.com/2012/04/blog-post.html> (дата звернення: 10.10.2020).
138. Воловик О. О., Погрібна В. Я. Актуальні проблеми художнього перекладу. URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Philologia/44108.doc.htm (дата звернення: 10.10.2020).
139. Габдешева А. Е. Редьярд Киплинг и английская поэтическая традиция. URL: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Philologia/4_138377.doc.htm (дата звернення: 10.10.2020).
140. Голев Н. Д. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов. *Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный*

аспекты. 2001. № 3 / под общ. ред. В. А. Пищальниковой. URL: <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z89.html> (Дата звернення: 10.10.2020).

141. Головня А. В. Особливості лінгвокультурного простору художньої прози Редьярда Кіплінга. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/21321/33-Golovnya.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.10.2020).

142. Засекіна Л. Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Психолінгвістика: Науково-теоретичний збірник* / за ред. О. М. Холода. 2008. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Psyholing/2008_1/statti/08zlvocv.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

143. Іванова Г. С., Кибкало С. В., Палій Н. М. Прагматичні аспекти перекладу реалій. URL: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Philologia/23033.doc.htm (дата звернення: 10.10.2020).

144. Линтвар О. Лінгвістичні особливості перекладу художнього тексту. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/3266/1/Лінгвістичні%20особливості%20перекладу%20художнього%20тексту.Pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

145. Лысенко В. Л. Прагматика перевода: адекватность в художественном переводе как критерии оценки его качества. URL: <http://zhurnal.apelam.ru/articles/2009/097.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

146. Полюк І. С., Бондар Л. В. Закономірності та особливості процесу письмового перекладу текстів різних жанрів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2006. № 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/fpp/2006-3/07_Polyuk.pdf.

147. Чадюк М. «Український» Кіплінг. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytaute/ukrayinskyu-kipling> (дата звернення: 10.10.2020).

148. Чепелева Н. Текст как объект психолінгвістического исследования. *Психолінгвістика: Науково-теоретичний збірник* / за ред. О. М. Холода. 2008. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Psyholing/2008_1/statti/08cnvopi.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

149. Чугу С. Вивчення взаємодії мови і культури в контексті зміни наукових парадигм. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/871 (дата звернення: 10.10.2020).

150. Шулік С. Актуальні проблеми художнього перекладу. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/39403/1/Shulik.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

151. Boase-Beier J. Stylistics and translation. URL: http://www.academia.edu/382300/Stylistics_and_Translation (дата звернення: 10.10.2020).

152. DiMarco C. Stylistic choice in machine translation. URL: <http://www.mt-archive.info/AMTA-1994-DiMarco.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

153. Spencer-Oatley H. What is Culture? A Compilation of Quotations. URL: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/al/globalpad/openhouse/interculturalskills/global_pad_-_what_is_culture.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

ДОДАТКИ

Типи одиниць культурно-маркованої лексики та основні причини їх лакуарності

Типи одиниць	Причини лакуарності
власні назви	містять у своїй семантиці культурологічний та енциклопедичний компоненти
реалії	позначають явища, які не передаються звичними методами транслявання інформації з однієї мови на іншу (предмети або явища матеріальної частини культури, етнонаціональні особливості, звичаї, обряди), історичні факти або процеси, які зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах
ідіоми	належність до джерел народної мудрості, що залежить від культурно-історичного розвитку народу
«випадкові» лакуни	деякі слова не мають відповідностей у лексичному складі іншої мови, однак такі поняття існують у ній

Додаток Б

Таблиця Б.1

Засоби відтворення культурно-маркованої лексики в романі Р. Кіплінга «Кім» різними перекладачами

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			Є. Тарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
1. Збереження вихідної форми	2	1,92%	<i>His estate at death consisted of three papers – one he called his “ne varietur” because those words were written below his signature thereon, and another his “clearance-certificate” [129, с. 3]. – На час смерті його статок складався із трьох документів. Один він називав своїм ne varietur, бо ці слова стояли під його підписом, а другий – «свідоцтвом про звільнення» [128, с. 9].</i>	2	1,69%	<i>His estate at death consisted of three papers – one he called his “ne varietur” because those words were written below his signature thereon, and another his “clearance-certificate” [129, с. 3]. – На момент смерті все його майно складалося з трьох документів – один він називав своїм ne varietur², бо ці слова були зазначені під його підписом, другим була «посвідка про відставку». ² Ne varietur (лат.) – не підлягає виправленню [127, с. 4].</i>
2. Лексичні трансформації	66	63,46%		60	50,85%	
практична транскрипція	30	28,85%	<i>The half-caste woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim’s mother’s sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married Kimball O’Hara, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3]. – Метиска, яка його виховувала, курила опіум і тримала сяку-таку крамничку вживаних меблів на площі, де стоять дешеві візники. Вона казала місіонерам, нібито доводилася сестрою Кімовій матері. Але насправді його мати була нянькою в родині полковника і вийшла заміж за Кімбела О’Гару, молодого прапорщика ірландського полку Маверікців [128, с. 9].</i>	26	22,03%	<i>The half-caste woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim’s mother’s sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married Kimball O’Hara, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3]. – Метиска, котра наглядала за ним (курила опіум і вдавала, що тримає крамницю з уживаними меблями біля площі, де стояли тарантаси), розповідала місіонерам, що вона Кімова тітка, а його мати була доглядальницею в сім’ї одного полковника й вийшла заміж за Кімбола О’Гару, молодого сержанта ірландського полку маверікців¹. ¹ Маверікці – такого британського військового</i>

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			С. Гарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
						підрозділу ніколи не існувало [127, с. 4].
транслітерація	20	19,23%	As he drummed his heels against Zam-Zammah he turned now and again from his king-of-the-castle game with little Chota Lal , and Abdullah, the sweetmeat-seller's son, to make a rude remark to the native policeman on guard over rows of shoes at the Museum door [129, с. 5]. – Барабанячи п'ятами по Зам-Замі, він раз-у-раз відволікався від гри у «царя гори», в яку бавився з маленькими Чхота-Лалом і сином продавця ласощів Абдуллою, щоби зронити образливе зауваження на адресу тубільця-поліцейського, який сторожував взуття відвідувачів, виставлене рядами біля дверей Музею [128, с. 11].	22	18,64%	As he drummed his heels against Zam-Zammah he turned now and again from his king-of-the-castle game with little Chota Lal , and Abdullah, the sweetmeat-seller's son, to make a rude remark to the native policeman on guard over rows of shoes at the Museum door [129, с. 5]. – Гунаючи ногами по гарматі, він час від часу відволікався від гри з малим Чхота-Лалом та Абдуллою, сином продавця солодоців, аби зробити брутальне зауваження тубільцю-поліціянту, котрий стеріг шеренги взуття біля дверей музею [127, с. 6].
адаптивне транскодування	4	3,85%	True, he knew the wonderful walled city of Lahore from the Delhi Gate to the outer Fort Ditch; was hand in glove with men who led lives stranger than anything Haroun al Raschid dreamed of; and he lived in a life wild as that of the Arabian Nights, but missionaries and secretaries of charitable societies could not see the beauty of it [129, с. 4]. – Щоправда, він знав чудове, оточене мурами місто Лагор – від Делійських воріт і до ровів навкруг форту; був запанібрата з людьми, що провадили життя дивовижніше, ніж могло би наснитися Гарунові ар-Рашиду ; і, зрештою, сам жив божевільним життям героїв «Тисячі й однієї ночі», але місіонери й секретарі добродійних товариств не здатні були зрозуміти тієї краси [128, с. 10].	8	6,78%	True, he knew the wonderful walled city of Lahore from the Delhi Gate to the outer Fort Ditch; was hand in glove with men who led lives stranger than anything Haroun al Raschid dreamed of; and he lived in a life wild as that of the Arabian Nights, but missionaries and secretaries of charitable societies could not see the beauty of it [129, с. 4]. – Правда, він знав, як свої п'ять пальців, чудове місто Лагор, обнесене муром від Делійських воріт до зовнішнього форту Дітча, був близько знайомий із людьми, котрі вели життя неймовірніше, ніж міг би собі уявити Гарун-ар-Рашид , і сам жив серед пригод, фантастичніших, ніж описано в «Тисячі й одній ночі», але місіонери та секретарі добродійних організацій не могли побачити у цьому красу [127, с. 5].
калькування	12	11,54%	We be followers of the Middle Way, living in peace in our lamasseries, and I go to see the Four Holy Places before I die [129, с. 6]. – Ми – послідовники серединного шляху і мирно живемо в наших монастирях, а я зібрався відвідати чотири священних місця раніше, ніж помру	4	3,39%	We be followers of the Middle Way, living in peace in our lamasseries, and I go to see the Four Holy Places before I die [129, с. 6]. – Ми послідовники Серединного шляху, живемо мирно в своїх монастирях і я йду навідати Чотири священні місця перед смертю [127, с. 9].

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			Є. Гарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
			[128, с. 13].			
3. Лексико-семантичні трансформації	18	17,31%		24	20,34%	
диференціація	8	7,69%	<i>Societies and chaplains, anxious for the child, tried to catch him, but O'Hara drifted away, till he came across the woman who took opium and learned the taste from her, and died as poor whites die in India [129, с. 3]. – Благодійні товариства і капелани намагалися уніймати його, турбуючись про дитину, проте О'Гара втікав щоразу доти, поки не зустрівся із жінкою, яка вживала опіум. Він і собі приохотився до того смаку і помер, як умирають білі злидарі в Індії [128, с. 9].</i>	8	6,78%	<i>One of the young men of fashion – he who was found dead at the bottom of a well on the night of the earthquake – had once given him a complete suit of Hindu kit, the costume of a low-caste street boy, and Kim stored it in a secret place under some baulks in Nila Ram's timber-yard, beyond the Punjab High Court, where the fragrant deodar logs lie seasoning after they have driven down the Ravee [129, с. 5]. – Один із фертиків, той самий, котрого знайшли мертвим на оні криниці у ніч землетрусу, якимось подарував йому повний комплект індійського одягу вуличного хлопчика нижчої касту, який Кім ховав у криївці під однією балкою на тилорамі Ніла-Рама за будівлею Пенджабського верховного суду, де сохнуть запашині деодарові колоди, сплавлені річкою Раві [127, с. 6].</i>
генералізація	10	9,62%	<i>The half-caste woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim's mother's sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married Kimball O'Hara, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3]. – Метиска, яка його виховувала, курила опіум і тримала сяку-таку крамничку вживаних меблів на площі, де стоять дешеві візники. Вона казала місіонерам, нібито доводилася сестрою Кімовій матері. Але насправді його мати була нянькою в родині полковника і вийшла заміж за Кімбела О'Гару, молодого прапорщика ірландського полку Маверікців [128, с. 9].</i>	8	6,78%	<i>The half-caste woman who looked after him (she smoked opium, and pretended to keep a second-hand furniture shop by the square where the cheap cabs wait) told the missionaries that she was Kim's mother's sister; but his mother had been nursemaid in a colonels family and had married Kimball O'Hara, a young colour-sergeant the Mavericks, an Irish regiment [129, с. 3]. – Метиска, котра наглядала за ним (курила опіум і вдавала, що тримає крамницю з уживаними меблями біля площі, де стояли тарантаси), розповідала місіонерам, що вона Кімова тітка, а його мати була доглядальницею в сім'ї одного полковника й вийшла заміж за Кімбола О'Гару, молодого сержанта ірландського полку маверікців¹. ¹ Маверікці – такого британського військового</i>

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			С. Гарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
						підрозділу ніколи не існувало [127, с. 4].
конкретизація				2	1,69%	<i>He sat, in defiance of municipal orders, astride the gun Zam-Zammah on her brick platform opposite the old Ajaib-Gher – the Wonder House, as the natives call the Lahore Museum</i> [129, с. 3]. – Незважаючи на заборону міської управи, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі², що стояла на цегляному постаменті навпроти Аджайб-Ггару – Будинку дивовиж, який ще називали Лагорським музеєм. ² Зам-Зама – легендарна гармата великого калібру, яку вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом [127, с. 3].
модуляція	4	3,85%	<i>Oh ye who tread the Narrow Way By Tophet-flare to Judgement Day, Be gentle when the heathen pray To Buddha at Kamakura!</i> [129, с. 3] – Хто йде сумлінно в Божий світ // Своїм шляхом вузьких воріт, // Не кпиньте з тих, чий заповіт // Дав Будда із Кама'куру! [128, с. 9]	6	5,08%	<i>The office was but a little wooden cubicle partitioned off from the sculpture-lined gallery</i> [129, с. 8]. – Кабінет був невеличкою дерев'яною комірчиною, відгородженою від галереї зі скульптурами [127, с. 11].
4. Граматичні трансформації	10	9,62%		20	16,95%	
граматичні заміни	6	5,77%	<i>Though he was burned black as any native; though he spoke the vernacular by preference, and his mother-tongue in a clipped uncertain sing-song; though he consorted on terms of perfect equality with the small boys of the bazar; Kim was white – a poor white of the very poorest</i> [129, с. 3]. – І хоча чорнотою засмаги він не відрізнявся від тубільців; хоча надавав рішучу перевагу місцевій говірці, а розмовляючи рідною мовою бубонів і ковтав слова; хоча приятелював на засадах абсолютної рівності з	18	15,25%	<i>He sat, in defiance of municipal orders, astride the gun Zam-Zammah on her brick platform opposite the old Ajaib-Gher – the Wonder House, as the natives call the Lahore Museum</i> [129, с. 3]. – Незважаючи на заборону міської управи, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі², що стояла на цегляному постаменті навпроти Аджайб-Ггару – Будинку дивовиж, який ще називали Лагорським музеєм. ² Зам-Зама – легендарна гармата великого калібру, яку

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			С. Гарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
			<i>базарними</i> хлопчачками, Кім був білим – білим злидарем із найбільшніх [128, с. 9].			вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом [127, с. 3].
додавання	2	1,92%	<i>His father was worth perhaps half a million sterling, but India is the only democratic land in the world</i> [129, с. 6]. – Статок його батька сягав понад півмільйона фунтів стерлінгів , але Індія – єдина демократична країна світу [128, с. 11].	2	1,69%	<i>His father was worth perhaps half a million sterling, but India is the only democratic land in the world</i> [129, с. 6]. – Статки його батька, можливо, сягали й півмільйона фунтів стерлінгів , та Індія – єдина демократична країна у світі [127, с. 7].
вилучення	2	1,92%	<i>He sat, in defiance of municipal orders, astride the gun Zam-Zammah on her brick platform opposite the old Ajaib-Gher – the Wonder House, as the natives call the Lahore Museum</i> [129, с. 3]. – Усупереч муніципальному наказові, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі, цегляна платформа якої знаходилася якраз навпроти старого Аджаб-Гхер – тубільці називають так Музей Лагора [128, с. 9].			
5. Лексико-граматичні трансформації	4	3,85%		6	5,08%	
цілісне перетворення	4	3,85%	<i>As he reached the years of indiscretion, he learned to avoid missionaries and white men of serious aspect who asked who he was, and what he did</i> [129, с. 4]. – Вийшовши з невинних літ , він навчився уникати місіонерів і білих людей з серйозними обличчями, які допитувалися, хто він такий і що робить [128, с. 10].	4	3,39%	<i>As he reached the years of indiscretion, he learned to avoid missionaries and white men of serious aspect who asked who he was, and what he did</i> [129, с. 4]. – Коли він нідріс , то навчився уникати місіонерів і білих людей поважного вигляду, котрі цікавилися, хто він і чим займається [127, с. 5].
компенсація				2	1,69%	<i>“Nay, nay,” said the policeman, shaking his head. “I do not understand your talk”</i> [129, с. 6]. – « Ні-ні , – захитав головою правоохоронець. – Я не розумію, що ви там патакаєте » [127].

Засоби перекладу	Ю. Джугастрянська			Є. Тарнавський		
	Кількість	Частка	Приклад	Кількість	Частка	Приклад
6. Перекладацький коментар				6	5,08%	<i>"O Children, what is that big house?" he said in very fair Urdu [129, с. 6]. – «Діти, а що це за великий будинок?» – спитав він на дуже хорошому урду¹.</i> ¹ <i>Урду – одна з мов Індії, офіційна мова Пакистану, дуже близька до гінді; зазнала значного впливу перської та арабської мов; має арабський алфавіт [127, с. 8].</i>
Загалом	104	100%		118	100%	